

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Bogdan Dular
Analiza poslovnega okolja Republike Kosova
Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Bogdan Dular

Mentor: red. prof. dr. Marjan Svetličič

Analiza poslovnega okolja Republike Kosova

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Izvoz je za Slovenijo kot majhno državo ključnega pomena za višanje narodnega dohodka. Slovenskim podjetjem je potrebno iz tega razloga pri izvoznih aktivnostih pomagati na različne načine, pri čemer je eden izmed načinov tudi zagotavljanje informacij o trgih.

V tem oziru je nastalo pričujoče diplomsko delo.

Zahvaljujem se svojemu mentorju dr. Marjanu Svetličiču.

Posebna zahvala gre Javni agenciji za podjetništvo in tuje investicije (JAPTI), še posebno gospodu Mateju Skočirju. Brez njegovih nasvetov in usmeritev diplomskega dela v takšni obliki ne bi bilo.

Hvala tudi nj. eksc. veleposlaniku Republike Kosovo gospodu Antonu Berishi, prof. Mojmirju Mraku in prof. Antonu Grizoldu.

Na koncu se seveda prav tako za motivacijo in številne spodbude zahvaljujem svojim sodelavcem na Slovensko-nemški gospodarski zbornici (AHK Slowenien).

Analiza poslovnega okolja Republike Kosova

Pretekli politični razvoj Republike Kosova je bil za celotno državo zelo neugoden, kar se je še posebej odrazilo v gospodarskih razmerah, ki so odbijale investitorje. Nejasne politične razmere, nevarnost izbruhov etničnih nemirov, slabo delujoče sodstvo in javna uprava, nezadostna infrastruktura, visok trgovinski primankljaj, visoka inflacija, odvisnost od tuje pomoči, slabe razmere na trgu delovne sile in nizka stopnja razvitosti tehnološkega sektorja so le nekateri indikatorji nepriljubljene in rizične investicijskega okolja najmlajše republike na Balkanu. Vlada Republike Kosova je v zadnjih letih, še posebej pa po razglasitvi neodvisnosti, začela postavljati okvire sodobnega in privlačnega investicijskega okolja kot temelja nadaljnjega gospodarskega razvoja države. Nov in modern Zakon o tujih investicijah, enostaven in privlačen davčni sistem, posebne ugodnosti za investicije, enostavni postopki za ustanovitev podjetij in državne naložbe v infrastrukturo so le nekateri izmed teh ukrepov. Kosovski trg glede na omenjena dejstva investitorjem ponuja na eni strani stimulatívno investicijsko okolje, medtem ko na drugi strani v širšem poslovnem okolju še vedno obstajajo številne nevarnosti, ki lahko zmanjšujejo verjetnost uspeha investicij. Kosovo tako ostaja trg priložnosti pa tudi nevarnosti.

Ključne besede: poslovno okolje, Republika Kosovo, PEST analiza, tuje neposredne investicije (TNI).

The Analysis of the Investment Environment in the Republic of Kosovo

Past political development of Kosovo reflected in bad economic conditions of the whole country. Business environment was, because of confusing political situation, the risk of outbreak of ethnic unrests, insufficient infrastructure, high trade deficit, high inflation rate, dependence on foreign aid, bad conditions in the labor market and the low level of development of technology sector, unattractive for foreign investors. The Government of the Republic of Kosovo began recently, especially after the independence, to lay down the foundations for modern and attractive investment environment. New and modern law on foreign investments, a simple and attractive tax system, special benefits for investments, simple procedures for setting up enterprises and new state's investments into infrastructure are just some of the measures in order to make a better and safer environment for foreign direct investments. Nevertheless, Kosovo offers on the one hand on the basis of the above mentioned facts a stimulative investment environment, but on the other hand in the broader business environment yet some serious threats exist. These threats however lowers the possibility of the success of the investments. From this reason Kosovo remains a market of great chances as well as threats.

Key words: investment environment, Republic of Kosovo, PEST analysis, foreign direct investments (FDI).

KAZALO

1	UVOD.....	9
1.1	Opređelitev problematike	9
1.2	Namen in cilji diplomskega dela	11
1.3	Izhodiščne hipoteze	11
1.4	Metode preučevanja	12
1.5	Struktura naloge	12
2	INTERNACIONALIZACIJA.....	15
2.1	Dejavniki in motivi.....	15
2.2	Načini vstopanja na tuje trge	17
2.2.1	Izvoz.....	17
2.2.2	Pogodbene oblike vstopa	17
2.2.3	Tuje neposredne investicije.....	17
2.3	Modeli internacionalizacije	18
2.3.1	Uppsala model internacionalizacije	18
2.3.2	Dunningov fazni pristop	18
3	TEORIJE MEDNARODNE PROIZVODNJE	20
3.1	Nastanek in razvoj teorij	20
3.2	Eklektična teorija mednarodne proizvodnje.....	20
3.3	Investicijska razvojna pot.....	21
3.4	Teorija življenjskega cikla proizvoda.....	21
3.5	Dinamična paradigma razvoja.....	22
3.6	Teorija internalizacije	22
3.7	Teorija mednarodnega poslovanja.....	23
3.8	Porterjev razvojni model in Dunningova dopolnitev	23
4	POSLOVNO OKOLJE PODJETJA.....	24
4.1	Opređelitev in pomen	24
4.2	Osnovne metode za spodbujanje tujih neposrednih investicij	25
4.3	Riziki s katerimi se srečujejo investitorji	26
4.4	Orodja za vrednotenje investicijskih lokacij	28
4.4.1	Pregled poslovnega okolja – PEST analiza.....	28
4.4.2	SWOT analiza	28
4.4.3	Analiza s pomočjo Porterjeva diamanta	29
4.4.4	Mrežne analize	29
4.4.5	Matrika priložnosti in nevarnosti	29
4.4.6	Matrika lokacijskih priložnosti – konkurenčnih prednosti	30
5	POLITIČNO IN PRAVNO OKOLJE	31
5.1	Politična realnost Republike Kosova	31
5.2	Javna uprava.....	32

5.3	Pravosodni sistem.....	32
5.4	Protikorupcijska politika	34
5.5	Kosovo v mednarodnem okolju	35
5.5.1	Odnosi med Evropsko unijo in Republiko Kosovo	35
5.5.2	Članstvo v mednarodnih organizacijah.....	36
5.5.3	Sporazumi med Republiko Slovenijo in Republiko Kosovo	36
5.6	Varnostna dimenzija	37
5.7	Intervju z red. prof. Antonom Grizoldom na temo politično-varnostnih razmer v Republiko Kosovo.....	39
6	MAKROEKONOMSKO OKOLJE REPUBLIKE KOSOVO.....	44
6.1	Širše ekonomske okolje jugovzhodne Evrope	44
6.2	Zunanja trgovina.....	44
6.2.1	Tekoči račun.....	46
6.2.2	Kapitalski in finančni račun	47
6.3	Bruto domači proizvod.....	49
6.4	Rast cen	50
6.5	Proračun	51
6.5.1	Struktura davčnih prihodkov.....	52
6.5.2	Proračunski odhodki	53
6.6	Intervju z rednim profesorjem Mojmirjem Mrakom na temo makroekonomskega okolja Republike Kosova	55
7	SOCIALNO OKOLJE	58
7.1	Analiza kupne moči gospodinjestev	58
7.1.1	Na splošno o populaciji.....	58
7.1.2	Odhodki gospodinjestev	59
7.1.3	Prihodki gospodinjestev.....	61
7.2	Analiza trga delovne sile	62
7.2.1	Na splošno o trgu delovne sile	62
7.2.2	Zaposleni.....	63
7.2.3	Nezaposleni.....	65
8	TEHNOLOŠKO OKOLJE	68
8.1	Pomen tehnologije za gospodarstvo	68
8.2	Pregled informacijsko-tehnološkega sektorja na Kosovu	68
8.3	Tehnološki center Genesis.....	69
9	INTERVJU S PODJETNIKOM.....	70
10	SKLEP	75
11	LITERATURA.....	80

SEZNAM TABEL

Tabela 6.1: Plačilna bilanca v milijonih EUR.....	45
Tabela 6.2: Izvoz - uvoz v milijonih EUR.....	46
Tabela 6.3: Izbrani najpomembnejši makroekonomski kazalci v milijonih EUR.....	50
Tabela 7.1: Splošni podatki o populaciji	59
Tabela 7.2: Celotna privatna poraba v gospodinjstvih na Kosovu od 2003 do 2007	60
Tabela 7.3: Skupna poraba po letih za posamezne segmente.....	60
Tabela 7.4: Vir glavnih prihodkov gospodinjstev na Kosovu.....	62
Tabela 10.1: Ugotovitve PEST analize	76

SEZNAM GRAFOV

Graf 6.1: Gibanje cen, letno povprečje (v %).....	51
Graf 6.2: Struktura proračuna, v milijonih EUR	52
Graf 6.3: Struktura proračunskih prihodkov, 2008 (v %).....	53
Graf 6.4: Struktura proračunskih odhodkov, 2008 (v %).....	54
Graf 7.1: Delovna sila in zaposleni, od 15 do 64 let (v %)	63
Graf 7.2: Izobrazba populacije po spolu, 2008 (v %).....	63
Graf 7.3: Zaposlenost po panogah, 2007 (v %).....	65
Graf 7.4: Stopnja nezaposlenosti po letih (v %).....	65
Graf 7.5: Dolžina brezposelnosti (v %).....	66
Graf 7.6: Panoge iz katerih izhajajo nezaposleni, 2007 (v %)	67

SEZNAM KRATIC

BDP	Bruto domači proizvod
CBK	<i>Central Bank of Kosovo</i> (Centralna banka Republike Kosova)
CEFTA	<i>Central European Free Trade Agreement</i> (Srednje evropski sporazum o prosti trgovini)
EU	Evropska unija
EULEX	<i>European Union Rule of Law Mission in Kosovo</i> (Misija Evropske unije na Kosovu)
IMF	<i>International Monetary Fund</i> (Mednarodni denarni sklad)
IT	Informacijska tehnologija
OECD	<i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i> (Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj)
OSCE	<i>The Organisation for Security and Co-operation in Europe</i> (Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi)
OZN	Organizacija združenih narodov
PEST	Analiza pravnega, ekonomskega, sociološkega in tehnološkega okolja
PISG	<i>Provisional Institutions of Self-Government</i> (Začasne institucije samouprave)
TNI	Tuje neposredne investicije
UNCTAD	<i>United Nations Conference on Trade and Development</i> (Konferenca Združenih narodov o trgovini in razvoju)
UNDP	<i>United Nations Development Program</i> (Program Združenih narodov za razvoj)
UNMIK	<i>Interim Administration Mission in Kosovo</i> (Misija Združenih narodov na Kosovu)
USAID	<i>United States Agency for International Development</i> (Agencija Združenih držav Amerike za mednarodni razvoj)

1 UVOD

1.1 Opredelitev problematike

Kosovo je sedma država, ki je nastala iz razpadle Jugoslavije. Do danes je Kosovo priznalo skupno 65 držav, med njimi 22 držav Evropske unije (EU), 23 držav članic zveze NATO in sedem vseh industrijsko najrazvitejših držav. Kosovo kljub temu ostaja še vedno močno izolirano v mednarodni skupnosti, zaradi nasprotovanja neodvisnosti Kosova s strani Ruske federacije in Kitajske.

V zvezi z razglasitvijo neodvisnosti pred Meddržavnim sodiščem trenutno teče postopek v zvezi z legalnostjo razglasitve kosovske neodvisnosti – proces, ki ga je Srbija predložila generalni skupščini Združenih narodov oktobra lani. Kljub temu, da je Kosovo v preteklem letu postalo članica Mednarodnega denarnega sklada (IMF) in Skupine svetovne banke (WB), pa po drugi strani še vedno ni postala članica Evropske banke za obnovo in razvoj (EBRD), saj pet članic EU Kosova še vedno ni priznalo.

Na Kosovu je mednarodna skupnost v vseh oblikah še vedno močno prisotna. Tako še naprej v državi v skladu z resolucijo 1244 Varnostnega sveta Združenih narodov deluje misija UNMIK, zveza NATO pa ima v državi okoli 10 tisoč vojakov. Omeniti velja še misijo EU Eulex s približno 3000 pripadniki, ki skrbijo za krepitev vladavine prava ter mednarodni civilni urad, ki nadzira implementacijo načrta Martija Ahtisaarija.

Prav tako Kosovo po dveh letih še vedno ne nadzoruje svoje severne meje, medtem ko je severni del države izven praktične suverenosti kosovske vlade. Prav tako je tudi gospodarsko stanje vse prej kot blesteče: 15 odstotkov BDP predstavlja donatorska pomoč, 40 odstotkov ljudi je brezposlenih, 65 odstotkov je mlajših od 30 let (Shala 2010).

Na Kosovo kot na najmlajšo državo regije je potrebno gledati v širšem kontekstu regije, s katero ima Slovenija zaradi skupne zgodovine že številne politične in gospodarske izkušnje. Slovenija v začetku leta 2010 pripravlja smernice za delovanje Republike Slovenije do zahodnega Balkana, kamor se uvrščajo države Albanije, Bosne in

Hercegovine, Črne Gore, Kosova, Makedonije in Srbije. Smernice tako definirajo prednostna področja, ki so potrebna za okrepitev slovenske navzočnosti na Balkanu, katerega končni cilj je preko zagotavljanja varnosti in stabilnosti ustvariti ugodno okolje za slovensko gospodarstvo in nastop slovenskih multinacionalk.

Slovenija bo v ta namen ustanovila funkcijo nacionalnega koordinatorja in koordinacijskega odbora, v katerem bodo tako predstavniki gospodarstva, akademiki in predstavniki civilne družbe, ki imajo dolgoletne izkušnje na področju zahodnega Balkana. Omenjeni odbor bo tako skrbel za izmenjavo stališč, oblikovanja pobud, predlogov in rešitev glede delovanja Slovenije v regiji, ki jih bo posredoval nacionalnemu koordinatorju. Ključne smernice za delovanje Republike Slovenije so tako v primeru Kosova predvsem prizadevanje za izboljšanje socialnih in gospodarskih razmer, približevanje Kosova evroatlantskim povezavam, podpora vključitvi v programe pomoči EU in procese vizumske liberalizacije ter spodbujanje dialoga med predstavniki srbskih in kosovskih oblasti (Laterner 2010).

Slovenija in Kosovo sta prve gospodarske stike navezala že leta 1999, leta 2003 pa je Gospodarska zbornica Slovenije (GZS) odprla svoje predstavništvo v Prištini. Slovenska podjetja so na Kosovu že prisotna, saj je ta trg za njih zanimiv kot odskočna deska za preostale trge v regiji. Med največje investitorje na Kosovu spada Telekom Slovenije, ki je od države prejel koncesijo in predstavlja glavnega mobilnega operaterja. Tudi Nova ljubljanska banka je že pred leti s prevzemom dveh kosovskih bank vstopila na kosovski trg. Sledila sta ji še Pozavarovalnica Sava in koprška logistična družba Intereuropa. Kosovo je kot destinacija za tuje neposredne investicije zahtevna naložba, saj je gospodarstvo še vedno prepleteno s politiko. Pogoste so tudi zlorabe trgovskih znamk, nelojalna konkurenca, dolgotrajni upravni postopki ter šibka kupna moč prebivalstva. Prav tako je tudi proces privatizacije zaradi nejasnega lastniškega statuta počasen (Rajbar 2007).

Slovenska blagovna menjava je od 2005 naraščala in je v letu 2007 dosegla nekaj več kot 75 milijonov evrov. Od tega je slovenski izvoz na Kosovo predstavljal 71 milijonov evrov, uvoz pa dobre 4.5 milijona evrov. Slovenski izvoz se je v letu 2006 povečal za skoraj 30 milijonov evrov, vendar nato v letu 2007 upadel za približno 2 milijona evrov.

Izvoz je bil v letu 2008 vreden 83 milijonov evrov, uvoz pa nekaj več kot 3 milijone evrov (Statistični urad Republike Slovenije 2010).

1.2 Namen in cilji diplomskega dela

Kot je bilo v uvodu na kratko predstavljeno kosovski trg za slovenska podjetja v sebi skriva tako priložnosti kot pasti, ki izhajajo iz različnih dejavnikov. Kosovo se še vedno srečuje z odprtimi vprašanji, ki so posledica političnih težav, ki jih razglasitev neodvisnosti v letu 2008 ni odpravila. Kosovo je še vedno relativno izolirano v mednarodni skupnosti, državljani potrebujejo vizume, etnične napetosti ostajajo, medtem ko izgradnja demokratične in pravne države še vedno ni zaključena. Mediji zaradi vseh dejstev o Kosovu poročajo večinoma kritično, kar v javnosti ustvarja negativno sliko te najmlajše države na Balkanu. Prav tako je v javnosti razširjeno negativno mnenje o gospodarski klimi na Kosovo, za kar osebno krivim predvsem negativno poročanje medijev, pomanjkanje aktualnih gospodarskih analiz ter slabo dostopnost podatkov za slovenske investitorje. Na podlagi nepoznanosti, a zanimivosti kosovskega trga sem se odločil za aktualni naslov diplomskega dela. Cilj diplomskega dela je na podlagi PEST analize izvesti pogobljeno analizo zunanjega poslovnega okolja. S tem želim ne samo ovreči oziroma podpreti delovne hipotezo, ki jo predstavljam v nadaljevanju, temveč z zbranimi podatki približati kosovski trg vsem zainteresiranim. Ciljna publika diplomske naloge so tako študentje, ki jim bo diploma predstavlja vez med teoretičnim okvirjem, investicijami in poslovnim okoljem, kakor tudi potencialni investitorji, ki bodo v diplomu našli podatke o konkretnih tveganjih, ki izhajajo iz upravnega in političnega področja, podatke o makroekonomskih razmerah, profilu potrošnika in razmerah na trgu delovne sile. Diploma bo vsekakor predstavljala dobro osnovo oziroma izhodišče za nadaljne bolj ozko usmerjene analize kosovskega trga.

1.3 Izhodiščne hipoteze

V diplomskem delu bom postavil eno delovno hipotezo:

Delovna hipoteza H1: Širše makro okolje Republike Kosova, ki sem ga ocenjeval s PEST analizo, za podjetja predstavlja v tem trenutku še precej nepriljučno investicijsko

lokacijo. Ocenjevani kazalci, kot so slabo delujoča javna uprava in sodstvo, korupcija, vprašljive varnostne razmere, visok trgovinski primankljaj, nizka stopnja kupne moči, nizka izobrazba delovne sile ter nizka stopnja razvitosti tehnološkega sektorja, kažejo, da se bodo investitorji soočili s številnimi riziki, ki bodo povečevali stroške in verjetnost neuspeha investicij.

1.4 Metode preučevanja

V diplomskem delu bom za preučevanje makro okolja države izbral področja, ki predstavljajo prvi stik za investitorje, ki jih zanima vstop na določeno tržišče. Pri tem bom uporabil PEST analizo.

Analiza PEST je analiza splošnih pravno-političnih, makroekonomskih, socialnih in tehnoloških dejavnikov, ki vplivajo na poslovno okolje države. V okviru političnega okolja analiza tako obravnava zakonodajo in širši političen proces. V okvirih makroekonomskega okolja analiza spremlja gibanje glavnih makroekonomskih kazalcev, kot so gibanje bruto domačega proizvoda (BDP), cen, višine dolga ipd. Inovacije in višina sredstev, ki je namenjena razvoju spada v tehnološki del raziskave. Socialni del raziskave pa se osredotoča na stanje na trgu delovne sile in profil potrošnika (Jaklič 2002, 1-2).

Za pridobivanje podatkov bom uporabil številne vire, kot so analiza in interpretacija letnih poročil vseh pomembnejših mednarodnih institucij, poročil državnih organov Republike Kosova, državnih in mednarodnih statistik in poročil statističnih uradov pa tudi primarne vire, kot sta Ustava Republike Kosova in Zakon o tujih investicijah. Za vsak vsebinski sklop bom uporabil tudi metodo spraševanja (intervju), ki bo služila kot dodatno pojasnilo strokovnjakov za posamezna vsebinska področja.

1.5 Struktura naloge

V uvodnem delu diplomske naloge bom predstavil obravnavano problematiko, namen in cilje, osnovne hipoteze in metode proučevanja. Uvod v obravnavano tematiko bom pričel s teoretičnim delom, v katerem bom iz teorije počasi prehajal na prakso. V

teoretičnem delu bom pojasnil osnove pojme, ki so ključni za razumevanje vsebinskega dela v nadaljevanju. V tem kontekstu bom odgovoril na nekatera vprašanja:

- Kaj je internacionalizacija?
- Zakaj se podjetje odloči za investicije v tujini?
- Na kakšne načine lahko podjetje vstopi na tuj trg?
- Kako teorije pojasnjujejo odločitev podjetja za investiranje v tujini?
- Kaj sestavlja poslovno okolje in kakšne zakonitosti delujejo v njem?
- S katerimi riziki se podjetje srečuje pri investiranju v tujini?
- Katere analize lahko podjetje uporabi pri preučevanju poslovnega okolja?

Empirični del diplomske naloge, v katerem bom preučeval širše makro okolje, bo sestavljen iz štirih glavnih vsebinskih sklopov:

- Širše pravno področje: ocenjeval bom sposobnost javne uprave, boj proti korupciji, vpetost Kosova v mednarodno okolje, bilateralne sporazume med Slovenijo in Kosovom ter varnostno dimenzijo države (možnost izbruha nasilja in neredov). Na celoten vsebinski sklop bo svoje mnenje v obliki intervjuja podal bivši obrambni minister dr. Anton Grizold.
- Makroekonomsko okolje: v tem poglavju bom iz zadnjega aktualnega letnega poročila Centralne banke Republike Kosovo na kratko pregledal stanje v posameznih glavnih postavkah poročila: rast cen, gospodarska rast, proračunski prihodki in izdatki, investicije, plačilna bilanca in posamezni računi kot del bilance. Na celoten vsebinski sklop bo v obliki intervjuja svoj pogled predstavil še profesor mednarodnih financ na Ekonomski fakulteti v Ljubljani dr. Mojmir Mrak.
- Potrošniško okolje: osredotočil se bom na kupno moč kosovskega gospodinjstva, kjer bo poizkusil ugotoviti vir prihodkov in namembnost izdatkov kosovskega gospodinjstva in na razmere na trgu delovne sile (profil zaposlenih in nezaposlenih, stanje brezposelnosti po panogah, izobrazba itd).
- Tehnološko okolje: v poglavju tehnološko okolje bom pozornost namenil predvsem informacijsko-telekomunikacijskemu sektorju, ki ima v državi neposreden in posreden vpliv na preostale sektorje oziroma celotno

gospodarstvo, s tem da pospešuje njegovo rast, zmanjšuje stroške in racionalizira poslovanje.

V zaključku bom v tabeli predstavil ugotovitve PEST analize ter za vsako preučevano področje predstavil priložnosti in nevarnosti za potencialnega investitorja.

2 INTERNACIONALIZACIJA

Pojem internacionalizacija se nanaša na vse oblike mednarodnega ekonomskega sodelovanja in zajema širjenje ekonomske dejavnosti med več držav oziroma vključevanje podjetij v mednarodno menjavo in mednarodno proizvodnjo. Ta poleg menjave blaga in storitev vključuje tudi še druge oblike mednarodnega ekonomskega sodelovanja, kot je na primer prodaja enot multinacionalnih podjetij (Svetličič 1996, 52). Pojem internacionalizacije se uporablja tudi kot sinonim za geografsko širjenje ekonomskih aktivnosti preko nacionalnih meja (Svetličič 1996, 71).

Pri internacionalizaciji ločimo ločimo dve smeri, saj poznamo tako vhodno kot izhodno internacionalizacijo. Vhodna internacionalizacija je posledica mednarodnega poslovanja v določeni državi oziroma delovanja konkurentov iz tujine na domačem trgu, ki sili domača podjetja k sodelovanju s tujimi poslovnimi subjekti. Primer vhodne internacionalizacije je na primer uvoz, prejemanje tujih licenc, skupna vlaganja s tujimi podjetji v domači državi ali s poslovnimi enotami, ki so v celoti v tuji lasti. Do izhodne internacionalizacije pride v primeru, ko domača podjetja razširjajo svojo dejavnost preko nacionalnih meja (Trtnik 1999, 7-8).

2.1 Dejavniki in motivi

Pri odločitvi za internacionalizacijo si mora podjetje odgovoriti na nekaterega temeljna vprašanja (povezeto po Jaklič in Svetličič 2005, 116-130):

- Zakaj se internacionalizirati? Kaj je vzrok oziroma motiv za razširitev poslovanja preko nacionalnih meja? Možni odgovori so, npr. osvajanje dodatnih tržišč, dostop do virov, dvig učinkovitosti, pridobitev streteških prednosti.
- Kdaj naj se podjetje odloči za proces internacionalizacije? Na kateri razvojni stopnji naj se podjetje odloči za vstop na tuje trge?
- Kam oziroma v katere države naj podjetje internacionalizira svoje poslovanje? Upoštevati je potrebno politične, gospodarske in kulturne razlike.

- Na kakšen način oziroma kakšno strategijo vstopa izbrati? Podjetje lahko ustanovi podružnico, kupi licenco ali franšizo, prevzeme drugo podjetje, se odloči za skupno naložbo ali se odloči za neposredno investicijo.
- Katere proizvode ponuditi na novem trgu? Bo podjetje ponudilo produkte, storitve ali svoje znanje?

Podjetja se v splošnem odločijo za investicije v tujini zaradi zniževanja stroškov, iskanja konkurenčnih prednosti, rastočih transakcijskih stroškov, čedalje večjega pomena neoprejemljivega znanja ali krepite lastnih virov konkurenčnosti. Dejavnike za internacionalizacijo lahko razdelimo na vlečne in potisne. Vlečni dejavniki so povezani z globalizacijo, prepletenimi mednarodnimi ekonomskimi odnosi in spremembami na globalnem trgu, medtem ko so na drugi strani potisni oziroma notranji dejavniki povezani z znanjem in spretnostmi podjetja. Te so tudi pogoj, da lahko podjetje izkorišča vlečne dejavnike (Jaklič in Svetličič 2005, 117-118).

Dunning kot motive za internacionalizacijo razdeli v štiri glavne skupine:

- Iskanje virov: podjetje z investicijami sledi iskanju določenih surovin po nižjih stroških. Pod iskanje virov se uvrščajo še tri podkategorije: iskanje fizičnih virov, iskanje cenejše delovne sile in iskanje novih proizvodnih zmogljivosti.
- Iskanje trgov: podjetje sledi možnosti prodajanja svojih produktov na tujih trgih, to pa jim omogoča doseganje ekonomij obsega in doseganje višjih donosov.
- Povečavanje učinkovitosti: podjetja z optimiziranjem proizvodnje v različnih državah povečajo učinkovitost celotnega podjetja.
- Strateški razlogi: podjetje s TNI pridobi določene strateške elemente, ki vplivajo na večjo globalno učinkovitost (Dunning 1994, 47).

Različna podjetja imajo različne motive za investiranje v tujini. Podjetja se večinoma odločijo za investicije v tujini z namenom pridobiti nove vire ali osvojiti nove trge, v kasnejših fazah pa se odločijo tudi zaradi boljše učinkovitosti in pridobivanja konkurenčnosti (Jaklič in Svetličič 2005, 80).

2.2 Načini vstopanja na tuje trge

Pri vstopanju na tuje trge je ključna odločitev podjetja za katero metodo vstopa na tuje tržišče se bo odločilo. Pri tem velja omeniti, da absolutna strategija ne obstaja, podjetje pa lahko strategije menja glede na primernost trga.

2.2.1 Izvoz

Najmanj tvegana oblika vstopa na tuj trg je izvoz, medtem ko so neposredne investicije najbolj zahtevna oblika vstopa. Izvoz je predvsem primeren za manjša podjetja, saj je relativno poceni in enostaven ter predstavlja nizko stopnjo tveganja. Izdatki za raziskave so omejeni na raziskave trga, lokalno promocijo in izbiro primerne zastopnika. Slaba stran izvoza je dovzetnost za protekcionistične ukrepe držav uvoznic, visoke transportne stroške in vplive regulativ držav uvoznic in izvoznic, kot je npr. carinska politika (Ball in McCulloch 1999, 52).

2.2.2 Pogodbene oblike vstopa

Podjetje lahko vstopi na tuj trg tako, da na mesto izdelkov na tuje tržišče prinaša svojo dejavnost. Ko govorimo o pogodbenih oblikah vstopah imamo v mislih licenciranje in franšizing. Licenciranje pomeni, da podjetje za določeno protiplačilo v obliki licenčnine podjetju v tujini odstopi dovoljenje za proizvodnjo izdelka, uporabo blagovne znamke, patenta ali know-how. Franšizing pomeni predajo celotne licence poslovnega modela tujemu poslovnemu partnerju v tujini. Za razliko od licenciranja gre v tem primeru za večjo podporo dajalca franšize in deljeno lastništvo, s čimer si delita nadzor in tveganje (Ball in McCulloch 1999, 52).

2.2.3 Tuje neposredne investicije

Tuje investicije lahko razdelimo v dve glavni skupini: portfolio investicije in tuje neposredne investicije (TNI). Portfolio investicija pomeni nakup delnic ali obveznic drugega podjetja z namenom pričakovanja oplemenitenja investiranih sredstev. Portfolio investitor tako ni direktno vpleten v lastništvo podjetja. V primeru TNI investitor pridobi v podjetju več kot 10 odstotni lastniški delež ter s tem vpliv na

poslovanje podjetja, kar je tudi glavna razlika med portofilo investicijami in TNI. Slaba stran TNI je visoka stopnja tveganja, majhna fleksibilnost naložbe in visoki izdatki. Z neposrednimi tujimi investicijami v tujini nastajajo multinacionalna podjetja sestavljena iz matične družbe in afiliacij, hčerinskih družb, v katerih ima matično podjetja najmanj 10 odstotni lastniški delež. Internalizacija transakcij, ki poteka med dvema družbama, lahko podjetju zniža transakcijske stroške, kar je eden izmed glavnih razlogov za TNI (Ball in McCulloch 1999, 53).

2.3 Modeli internacionalizacije

Modeli internacionalizacije pojasnujejo odločitve podjetij za internacionalizacijo svojih dejavnosti in predvidevajo načine internacionalizacije. Odgovarjajo na vprašanje zakaj, kdaj, kam in kako se podjetja internacionalizacijo (Jaklič in Svetličič 2005, 15).

2.3.1 *Uppsala model internacionalizacije*

Uppsala model predpostavlja štiri stopenjski model internacionalizacije. Prva stopnja je predizvozna faza, sledi ji izvoz s pomočjo neodvisnega zastopnika, nato ustanovitev trgovske podružnice v tujini in v zadnji fazi ustanovitev proizvodnje podružnice. Model predpostavlja, da se podjetje najprej razširi na bližnja tržišča, ki so kulturno sorodna domačemu trgu. Glede dejavnosti pa predpostavlja, da se najprej internacionalizirajo trgovinske dejavnosti, nato pa področje storitev, sistemov in na koncu še know-how. Podjetja želijo pri tem dobiti tudi najprej določene izkušnje, šele nato pa vstopajo v pomembnejše in zahtevnejše mednarodne trge z večjim tveganjem (Jaklič in Svetličič 2005, 23-24).

2.3.2 *Dunningov fazni pristop*

Dunning razlikuje med petimi fazami internacionalizacije. V prvi fazi se podjetje odloči za internacionalizacijo zaradi nabave surovin po nižjih cenah ali z namenom osvojiti nova tržišča. Drugo fazo predstavljajo investicije v trgovinsko povezane dejavnosti, ki ne predstavljajo prevelikih rizikov in predstavljajo dobro izhodišče za kasnejše TNI. Tretja faza predstavlja naložbe v proizvodnje zmogljivosti v tujini, s čimer podjetje dosegla ekonomije obsega in zmanjšanje transportnih stroškov. Podjetje v četrti fazi

pogloblja in razširja svoje mreže v tujini, podjetje pa v tujino prenaša tudi poznejše faze proizvoda podjetij, ki imajo višjo dodano vrednost. Zadnja faza pomeni regionalno ali globalno integracijo. Materinsko podjetje in njegove hčerinske družbe na koncu proizvajajo različne izdelke na različnih koncih sveta (Svetličič 1996, 292-293).

3 TEORIJE MEDNARODNE PROIZVODNJE

3.1 Nastanek in razvoj teorij

Glavni razlog za nastanek novih teorij je, da teorije mednarodne menjave niso več uspešno pojasnjevale novih ekonomskih mednarodnih tokov, saj so se zaradi sprememb tržnih struktur, porasta pomena podjetij kot nosilcev mednarodnih ekonomskih odnosov in preobrazbe politične klime spremenile razmere, ki bi jih bile te teorije sposobne prepričljivo razložiti. Teorije mednarodne menjave namreč temeljijo na zelo togih predpostavkah, kot so popolna konkurenca, mednarodna negibljivost proizvodnih dejavnikov, popolna informiranost o možnostih mednarodne menjave, nepriznavanje pomena tehnologije, know-how, menedžerskih znanj in obravnava podjetij kot neodvisnih (Svetličič 1996, 145-146).

3.2 Eklektična teorija mednarodne proizvodnje

Eklektična paradigma predpostavlja, da mora podjetje za uspešen prodor v tujino najprej razpolagati z lastniško specifičnimi prednostmi (nov proizvod, storitev), lokacijsko specifičnimi prednostmi (lokacija v tujini z nižjimi stroški dela) in internalizacijsko specifičnimi prednostmi (uporabiti netržni način vstopa na tuj trg). Jedro te teorije je, da je mednarodna proizvodnja opredeljena z obsegom lastniških in lokacijskih specifičnih prednosti, ki jih je najbolj učinkovito uresničiti preko internalizacijskih prednosti in ne s poslovanjem preko trga (Svetličič 1996, 160-161).

Osnovni pogoj za TNI je, da podjetje poseduje lastniško specifične prednosti, ki jih na tujem trgu s pomočjo internalizacije dopolnjuje s tamkajšnjimi lokacijskimi prednostmi. To je tudi najboljši način maksimizacije dobičkov in s tem uresničevanja lastniških specifičnih prednosti (Svetličič in Jaklič 2001, 194).

3.3 Investicijska razvojna pot

Dunningovo investicijsko pot, ki predpostavlja, da je stopnja razvitosti dežele odvisna od vhodnih in izhodnih TNI, sestavlja pet razvojnih faz:

- Prva faza je predindustrijska faza in je značilna za države, ki niso prejemnice TNI, same pa prav tako zaradi slabih lokacijskih in podjetniških prednosti ne vlagajo v tujino.
- Druga faza nastopi z izboljšanjem lastnih specifičnih prednosti, naraščanjem domačega tržišča in z zmanjševanjem varibilnih stroškov. V drugi fazi tako pride do priliva TNI v izkoriščanje domačih virov in tradicionalne delovne intenzivne dejavnosti. Na tej stopnji je država še premalo razvita, da bi privlačila zahtevnejše TNI, medtem ko se vlagatelji odločajo za investicije zaradi preskakovanja carinskih in trgovinskih ovir.
- Tretja faza pomeni začetek TNI države v tujini. Podjetja razvijejo svoje specifične prednosti, stroški dela začnejo naraščati, podjetja začnejo iskati ugodnejše lokacije, zato pride do prvega odliva TNI v tujino.
- Četrta faza predstavlja večji pritok kot odtok TNI v tujino kot priliv. Stanje je posledica krepitve lastnih tehnoloških sposobnosti, internalizacija pa je sredstvo za izkoriščanje prednosti. Vhodne TNI si prizadevajo za dvig učinkovitosti, vlada pa podpira domače prestrukturiranje gospodarstva in za krepitev tehnoloških sposobnosti domačih podjetij.
- Peta faza se imenuje tudi faza konvergence in predstavlja navzkrižna vlaganja med najrazvitejšimi državami. Podjetja postajajo vse bolj mednarodna, naraščajo pa tako vhodne kot izhodne investicije. Pri tem večjo vlogo igrajo lastniško specifične kot lokalicijsko specifične prednosti (Svetličič 1996, 226-227).

3.4 Teorija življenjskega cikla proizvoda

Teorija življenjskega cikla proizvoda obravnana izhodne TNI kot način zadrževanja tržnega deleža ustvarjenega s pomočjo izvoza. Ko produkt postaja standarniziran in ko ga začnejo ogrožati konkurenti iz tujine, se podjetje odloči za njegove proizvodnjo v tujini. Teorija predpostavlja, da na privlačnosti pridobivajo države z nizkimi stroški

dela, kamor se seli proizvodnja standardiziranih proizvodov, inovatorske države pa morajo že začeti z razvojem novih produktov (Jaklič in Svetličič 2005, 17-18).

Proizvodnja produkta gre skozi tri faze. V prvi fazi je produkt nestandardiziran. Kasneje se proizvodni proces na podlagi boljšega razumevanja potrošnika standardizira. V fazi dozorevanja se proizvajalec srečuje z ekonomijami obsega, potrošnik pa produkt že dovolj pozna, da ga lahko primerja z ostalimi. Zadnja faza se imenuje tudi zrela faza, kjer je produkt že v celoti standardizira, neučinkovitim podjetjem pa se začena zmanjševati tržni delež. V zadnji fazi cena in proizvodnji stroški igrajo največjo vlogo (Jepma 1997, 108).

3.5 Dinamična paradigma razvoja

Ozawa je na primeru Japonske dokazoval, kako lahko TNI pospešujejo razvoj države gostiteljice. Pri tem je prišel do ugotovitve, da ne samo vhodne TNI, temveč tudi izhodne TNI, doprinašajo k razvoju in prestrukturiranju domačega gospodarstva. TNI morajo biti del razvojne strategije gospodarstva, pri čemer veliko vlogo igra država. Dinamična paradigma razvoja temelji na ugotovitvah, da je razvoj postopen proces ter da TNI pospešujejo trgovino. Prav tako predvideva tudi, da posamezni proizvodnji dejavniki igrajo v vsakem od razvojnih stadijev specifično vlogo ter da se tehnološka akumulacija odvija z lokalizacijo oziroma oplajanjem znanja z lokalnim. Ozawa meni, da TNI skrajšujejo čas učenja, pridobivanje izkušenj in znanja ter s tem skrajšajo razliko v razvoju med državami na višji in nižji razvojni stopnji. TNI vplivajo tako na izvoznice kot uvoznice ter na ta način pospešujejo razvoj vseh držav (Svetličič 1996, 238-244).

3.6 Teorija internalizacije

Teorija internalizacije dandanes zagotovo spada med osrednje teorije, ki pojasnjujejo mednarodno poslovanje. Teorija navaja razloge, zaradi katerih se podjetje odloči tržne (horizontalne) transakcije med neodvisnimi partnerji zamenjati z vertikalnimi, ki potekajo znotraj enega razvejanega mednarodnega podjetja. S tovrstnimi transakcijami se podjetje izogne transakcijskim stroškom tržnega poslovanja ter krepi svoj tržni položaj. Podjetja, kot pravi teorija, rastejo tako, da nepopolna tržišča zamenjavajo z internimi, ki omogočajo multinacionalnim podjetjem pridobivanje znanja, lastniških

pravic in nadzora nad medfaznimi izdelki, za katere tržišče ne obstaja. Enota analiza v teoriji internalizacije je podjetje z hčerinskimi družbami. TNI po tej teoriji izboljšujejo mehanizem trga in znižujejo transakcijske stroške (Svetličič 1996, 251).

3.7 Teorija mednarodnega poslovanja

Teorija mednarodnega poslovanja razlaga mednarodno menjavo z vidika različnih znanosti, kot so ekonomija, mednarodni odnosi in politologija. Kot pravi teorija mednarodna poslovanja ne zadeva samo podjetij, temveč tudi države in njihove vlade. Teorija želi pojasniti reakcijo podjetij na politike različnih vlad in kako vlade oblikujejo svojo politiko do mednarodnih podjetij.

Kot pravi teorija mednarodnega poslovanja so odnosi med multinacionalnimi korporacijami in vladami odnosi moči, kompromisov, sodelovanja in tekmovanja, vse pa se odvija s pomočjo pogajanj (Svetličič 1996, 304-306).

3.8 Porterjev razvojni model in Dunningova dopolnitev

Porter je TNI razlagal skozi prizmo konkurenčnosti držav. Konkurečne sposobnosti so odvisne od štiri dejavnikov, ki tvorijo nacionalni diamant konkurenčnih prednosti držav:

- Proizvodni dejavniki: razpoložljivost kapitala, delovne sile, zemljišč, infrastrukture itd.
- Pogoji domačega povpraševanja: obseg in sestava nacionalnega trga, odprtost do tujega gospodarstva
- Povezane in podporne panoge: prisotnost ali odstotnost dobaviteljev
- Strategije podjetij in medsebojno tekmovanje: pogoji tekmovanja na domačem trgu (odprt ali zaprt trg), zakonodajni okvir itd.

Vsi zgoraj navedeni dejavniki ustvarjajo pogoje za tekmovanje podjetij, pri čemer Porter dodaja še dve pomembni zunanji spremenljiviki: vlogo vlade (vladne politike, carinske politike itd.) in naključja (nove iznajdbe, vojne, krize ipd.). Ker Porter upošteva samo izhodne TNI kot kazalec konkurenčnosti, Dunning v diamant vnese manjkajoče TNI kot zunanjo spremenljivko (Svetličič 1996, 230-233).

4 POSLOVNO OKOLJE PODJETJA

4.1 Opredelitev in pomen

Poslovno okolje v splošnem delimo na notranje in zunanje okolje. Slednje vključuje splošne ekonomske, politično-pravne, tehnološke, kulturne in naravne dejavnike, ki na podjetje vplivajo posredno in dolgoročno. V okviru ekonomskega okolja obravnamo elemente, kot so BDP, rast cen, dolgovi, dosegljivost posojil itd. V okviru politično-pravnega okolja proučujemo dejavnike, kot so zakonodaja, uprava, politični pogoji itd. Tehnološko okolje v okvirih makro okolja je zanimivo s stališča pomembnih inovacij, obsega sredstev za raziskave, podpori države pri vlaganjih v raziskave in razvoj. V okvirih širšega družbenega oziroma kulturnega okolja nas zanimajo navade ljudi, izobrazba, kupna moč itd. (Jaklič 2002, 1-2).

Poslovno okolje je vsota vseh sil, ki obkrožajo in vplivajo na delovanje podjetja. Te sile lahko razdelimo na notranje in zunanje. Na slednje ponavadi podjetje nima vpliva in jih sestavljajo naslednji elementi:

- Tekmovalnost: število konkurentov in njihovo delovanje
- Ekonomske spremenljivke: BDP, stroški na enoto dela, privatna poraba, inflacija
- Socialno ekonomske spremenljivke: značilnosti in razporejenost prebivalstva
- Finančne spremenljivke: obrestne mere, stopnja inflacije, davčne stopnje
- Pravni okvir: znotraj katerih zakonov lahko poslujejo tuja podjetja
- Fizične značilnosti: naravni viri, topografija
- Politični okvir: značilnosti vlade in njihov odnos do tujih podjetij
- Socialno-kulturne značilnosti: odnos prebivalstva do tujcev
- Razmere na trgu delovne sile: dostopnost znanj, znanje tujih jezikov, odnos do dela
- Tehnologija: dostopnost tehničnih znanj in opreme za prenos virov v proizvode

Dejavniki na katerimi ima podjetje določeno mero vpliva se imenujejo notranje sile, kot so npr. proizvodnji faktorji (kapital, surovine, kadri) in aktivnosti podjetja (osebje, finance, trženje). To so obvladljive sile, ki jih mora podjetje obvladovati z namenom, da

se prilagodi na spremembe v okolju spremenljivk na katere nima vpliva (Ball in McCulloch 1999, 17-19).

Glavni cilji države pri vodenju makroekonomske politike je v splošnem zagotavljanje ekonomske stabilnosti, gospodarske rasti in blagostanja. Makroekonomska politika se sooča s šestimi glavnimi cilji: zagotavljanje nizke rasti cen, uravnavanje menjalnega tečaja, vodenje fiskalne politike, zmanjševanje nezaposlenosti, ublaževanje zunanjih šokov in privabljanje investicij (Jaklič 2002, 13).

Spodbujanje investicij je eden najpomembnejših elementov rasti, na katerega vpliva makroekonomska politika. Determinante, ki vplivajo na investicijsko lokacijo, lahko razvrstimo v tri osnovne kategorije (Jaklič 2002, 16):

- specifične značilnosti in pogoji določenega investicijskega projekta (konkurenčni položaj podjetja, lokacija investicije itd.)
- makroekonomsko okolje: vsaka država oblikuje določeno specifično makroekonomsko politiko za povečanje investicij.
- učinkovitost alokacijskih mehanizmov prenosa kapitalnih tokov k posameznim investicijskim projektom.

V vlogi makroekonomske politike nekateri vidijo tudi konkurenčnost države, ki jo po opredelitvi raziskave The World Competitiveness določajo makroekonomske razmere, internacionalizacija, prispevek vlade h konkurenčnosti držav, kvaliteta finančnih trgov, ustreznost infrastrukture, znanstvena in tehnološka sposobnost in kakovost človeškega potenciala (Jaklič 2002, 35).

4.2 Osnovne metode za spodbujanje tujih neposrednih investicij

Država uporablja investicijske spodbude z namenom privabljanja investicij, usmerjanja investicij v željene panoge oziroma regije ali vplivati na tip investicij, npr. privabljanje visoko tehnoloških investicij. Spodbude za investicije so lahko naslovljene tako na tuje investitorje (tuja multinacionalna podjetja) ali domača podjetja (UNCTAD 1996, 2).

Privabljanje TNI je postala prioriteta v mnogih državah, tako razvitih kot razvijajočih se. Spodbuda za investicije je katerakoli merljiva ekonomska ugodnost določenemu podjetju ali kategoriji podjetij s strani države z namenom, da delujejo v določeni smeri. Spodbude so oblikovane tako, da bodisi povišajo stopnjo donosnosti ali zmanjšajo stroške ter rizike. Spodbude ne vključujejo širših nediskriminatorskih politik, pravnega okvirja za TNI in repatriacije dobičkov (UNCTAD 1996, 4).

Med spodbude za TNI prištevamo:

- Davčne spodbude: glavni cilj davčni spodbud je zmanjšati davčno obremenjenost tujega investitorja, npr. sporazum o izogibanju dvojne obdavčitve.
- Finančne spodbude: so sredstva, ki so namenjena direktno podjetjem za financiranje novih tujih investicij ali kritje določenih stroškov, npr. subvencionirani krediti, vladne finančne podpore.
- Ostale spodbude: skupni imenovalc ostalih spodbud je, da so zasnovane z namenom povečanja dobičkonosti tuje družbe z nefinančnimi sredstvi, npr. subvencije v infrastrukturo (UNCTAD 1996, 5).

4.3 Riziki s katerimi se srečujejo investitorji

Ovire pri internacionalizaciji se delijo na splošna tržna tveganja, komercialna tveganja in politična tveganja. Tržna tveganja obsegajo oddaljenost trga, nepoznavanje konkurence na tujem trgu, razlike v proizvodnih standardih itd. Pod komercialna tveganja se uvrščajo neplačevanje partnerjev, težave pri izvoznem financiranju itd. Vladne omejitve, visoke uvozne carine, izvozna politika in nizke davčne omejitve se uvrščajo med politična tveganja (Hollensen 2004, 43).

Po raziskavi, ki jo je opravilo podjetje Merchant International Group, so multinacionale korporacije v letu 1999 zaradi različnih rizikov v državah gostiteljicah izgubile okoli 24 milijard dolarjev. Na vzorcu 7500 podjetij, ki jih je raziskava zaobjela, so zaradi korupcije, upravnih zamud, organiziranega kriminala in ostalih rizikov pričakovani dohodki TNI zmanjšali za 8 do 10 odstotkov. Poročilo še ugotavlja, da 84 odstotkov investicij v državah v razvoju v prvih treh letih ni izpolnilo finančnih pričakovanj in da

je 26 odstotkov projektov propadlo. Za države tako slabo stanje pomeni, da bodo investitorji začeli odhajati, medtem ko bodo novi oklevali pri vstopu na trg (Sader 1999, 32).

Investitorji se na trgi razvijajočih držav srečujejo z različnimi ovirami, ki otežujejo investiranje. Najpogostejše ovire pri tem so:

- Nejasni vstopi na trg: pogosta ovira s katero se srečujejo investitorji, je pomanjkanje jasnih pravil vstopa in delovanja v določenem sektorju, kar je posledica nezadostne priprave vlade, ko se želi odpreti za investicije. Veliko vlad tako namesto privatizacije in liberalizacije državnih področji, ponuja licenčnine ali koncesije, kar vodi v nejasnosti. To je še posebej pogostokrat v telekomunikacijski industriji, kjer se novi ponudniki odvisni od omrežij v državni lasti.
- Politične obljube nove vlade: obstajajo številni primeri kjer je politični preobrat in novo politično vodstvo začelo izpodbijati pogodbe sprejetih s strani prejšnje vlade. Ker so investicije dolgoročne narave, ki presegajo časovni okvir ene vlade, je pomanjkanje volje nove vlade za izpolnjevanje obveznosti pogosta grožnja investitorjem. Ni redko, da opozicijske stranke v svoje volilne programe vključijo ostre kritike tujih projektov.
- Politično vmešavanje: politični vpliv na finančne transakcije ima vedno negativne implikacije. V določenih držav je znano dejstvo, da morajo investitorji imeti vplivne »poslovne partnerje«, če želijo pridobiti projekte na razpisih.
- Ohlapni razpisni pogoji: pogost problem so ohlapni razpisni pogoji, katerih glavni namen je pospešiti konkurenco. Tovrstni pogoji pa so po drugi strani lahko tudi omejevalni, saj poudarjajo preferenčno obravnavo in nepravične prednosti določenih investitorjev. Z nejasnimi pravili, vlada zbere tudi številne različne ponudbe, kar med sabo onemogoča primerljivost in s tem zamegljuje pošteno izbiro izvajalca.
- Nezadostna koordinacija: nezadostna koordinacija med večimi vladnimi agencijami je odbila že veliko projektov. Zaradi pomanjkanja močnega institucionalnega ogrodja, se posamezne vladne agencije dogovarjajo s posameznimi investitorji, čeprav potrebujejo dovoljenja še vrste drugih oblasti, ki sploh niso neposredno vključene v proces privabljanja tujih investicij.

- Nasprotujoča mnenja znotraj vlade: v večini držav v razvoju investitorji kmalu opazijo, da povabilo višjih vladnih uradnikov k investiranju v državi, ne odseva vedno mnenja celotne vlade (Sader 1999, 28-69).

4.4 Orodja za vrednotenje investicijskih lokacij

Vstop na nov trg je za vsako podjetje zahtevna naloga tako z vidika stroškov, zahtevanih znanj kot tudi rizikov. Slednje mora podjetje v kar največji meri predvideti še pred vstopom na nov trg. Pri odločitvi, na kateri trg investirati, mora podjetje najprej izvesti analizo zunanjega poslovnega okolja, ki pokaže sprejemljivost določenega trga na podlagi izbranih kriterijev. Podjetje si lahko pri vrednotenju investicijskih lokacij pomaga z nekaterimi najpogosteje uporabljenimi analizami, ki jih opisujem v nadaljevanju.

4.4.1 Pregled poslovnega okolja – PEST analiza

Pregled poslovnega okolja pomeni sistematično analizo zunanjih razmer, ki lahko vplivajo na delovanje podjetja. S temeljitim in rednim pregledom okolja lahko podjetje napoveduje razvoj določenih področjih v prihodnosti na kar se lahko že predčasno pripravi. S pregledom poslovnega okolja podjetje ocenjuje socialno-ekonomske, makroekonomske, finančne, in socialno-kulturne spremenljivke ter stanje na področju tehnologije, razmer na trgu delovne sile in razmer na politično-pravnem področju. Podjetja se ponavadi pri pridobivanju informacij zanašajo na svoje managerje v tujini (Pučko 1993, 159).

4.4.2 SWOT analiza

SWOT oziroma PSPN analiza je kratica sestavljena iz prvih črk angleških oziroma slovenskih imen: Strengths – prednosti, Weaknesses – slabosti, Opportunities – priložnosti, Threats – nevarnosti. Ta vrsta analiza temelji na preučevanju informacij iz okolja in notranjosti podjetja. Analiza je kot taka uporaben instrument za celovito preučevanje položaja podjetja in položaja njegovih strateških poslovnih enot. Bistvo analize je ugotoviti, katere so prednosti lokacije in katere so področja, ki imajo možnosti za razvoj. Na drugi strani analiziramo nevarnosti in grožnje, ki bi lahko

negativno vplivale na delovanje države. Analiza je subjektivna in daje kvalitativne podatke (Pučko 1993, 159).

4.4.3 Analiza s pomočjo Porterjeva diamanta

Analiza zunanjega okolja lahko izvedemo tudi s pomočjo Porterjevega diamanta, ki opredeljuje štiri determinante poslovnega okolja: stanje na strani produkcijskih faktorjev (zanima nas, s katerimi proizvodnimi faktorji razpolaga gospodarstvo, kakšna znanja in tehnologije ima družba, da vire predela v proizvode), stanje na strani domačega povpraševanja (analiziramo obseg in kakovost domačega povpraševanja), sorodne in podporne panoge (analiziramo stanje in število podjetij, med katerimi obstajajo možnosti horizontalnega, vertikalnega ali diagonalnega povezovanja), analiza strategij podjetij, strukture in tržne konkurence na domačem trgu (preučevanje pogojev za ustanovitev, rast podjetij in stanja v domači konkurenci) (Svetličič 1996, 230).

4.4.4 Mrežne analize

Mrežne analize v obliki tabele se uporabi za primerjavo držav na podlagi različnih faktorjev, ki jih podjetje razume kot pomembne. Možne lokacije se ocenjuje numerično glede na izbrane faktorje, pri čemer je najprimernejša lokacija z največjim številom zbranih točk. Pomankljivost pri tem je, da nekatera podjetja glede na mednarodno situacijo in lastne cilje smatrajo določene faktorje kot pomembnejše od drugih. Mrežne analize so ponavadi osnova za izbiro nadaljnjih analiz in podlaga za odločitve, katere države pridejo v upoštevanje za nadaljne analize (Daniels in Radebaugh 1995, 407).

4.4.5 Matrika priložnosti in nevarnosti

Podatke iz mrežnih analiz lahko vnesemo tudi v grafično matriko priložnosti in nevarnosti. Podjetja se tako lažje odloči na podlagi indikatorjev, lokacije pa so med seboj primerljive. Tudi v tem primeru je tako kot pri mrežnih analizah odvisno od podjetja, kateri faktorji predstavljajo priložnosti in katere nevarnosti. Na osi »nevarnosti« le-te označimo z njihovo »težo«. Za primer: nevarnost razlastitve ovrednotimo s 40 odstotki (0.4), javne neredne in terorizem s 20 odstotki (0.2), razlike v tečajnih nihanjih s 15 odstotki (0.15) in oviranje pri repatriaciji dobičkov s 25 odstotki

(0.25), kar skupno predstavlja 100 odstotkov. Vsako lokacijo ocenimo na lestvici od 1 do 10 glede na vsako variabla, pri čemer 10 zbranih točk pomeni najboljši, 1 pa najslabši rezultat. Rezultat vsake variable pomnožimo s težo variable. Tako je bila npr. lokacija A ocenjena pri nevarnosti razlastitve z oceno 8, kar pomnožimo z 0.4 in dobimo končni rezultat 3.2. Podobno storimo tudi na osi priložnosti. S tem posamezna lokacija (X,Y) dobi svoje mesto v koordinatnem sistemu, ki ga sestavljata os priložnosti in nevarnosti (Daniels in Radebaugh 1995, 408).

4.4.6 Matrika lokacijskih priložnosti – konkurenčnih prednosti

Matrika lokacijskih priložnosti – konkurenčnih prednosti poudarja specifične prednosti proizvoda podjetja na osnovi primerjave večih lokacij. Izračuni potekajo na isti način kot pri matriki priložnosti – nevarnosti, osi pa predstavlja spremenljivki: priložnosti izhajajoče iz lokacije in konkurenčne prednosti podjetja oziroma proizvoda. Ocenjevani kriteriji lokacije so velikost trga, rast trga, rast cen, administracijski postopki, trgovinska bilanca, izvozne zahteve. Konkurenčne prednosti, ki jih podjetje ocenjuje pri sebi, so tržni delež, pozicija tržnega deleža, ustreznost proizvoda glede na zahteve kupcev, stanje v panogi z ozirom na konkurente, marketinška strategija in profitabilnost na enoto proizvoda. Podjetje naj poizkuša vstopiti na trg, kjer so priložnosti izhajajoče iz lokacije visoke, podjetje pa ima dobre konkurenčne prednosti za izkoriščanje tržnih priložnosti (Daniels in Radebaugh 1995, 410).

5 POLITIČNO IN PRAVNO OKOLJE

5.1 Politična realnost Republike Kosova

Republika Kosovo je država zahodnega Balkana, ki po ustavi temelji na principih in vrednotah človekovih pravic, vladavine prava, demokracije, pravic manjšin in spoštovanja medetničnih odnosov. Spoštovanje le-teh je v post konfliktnem obdobju, v katerem se Kosovo še vedno nahaja, ključno za željeni gospodarski in socialni napredek. Kosovska skupščina je Kosovo kot neodvisno in suvereno državo razglasila 17. februarja 2008. Kosovska ustava kot temeljni pravni akt suverene države je bila sprejeta 9. aprila in je v veljavo stopila 15. junija 2008. Ustava temelji na predlogu za rešitev vprašanja Kosova, ki ga je Varnostni svet (VS) Združenih narodov (ZN) predlagal posebni odposlanec Martti Ahtisaari. Predlog kot tak predvideva pomembno vlogo EU in zagotavlja mednarodno civilno predstavništvo kot ključno nadzorstveno oblast. Razglasitev neodvisnosti je tako prinesla novo politično realnost na Kosovu, ki je tako nadomestila začasno ustavno ureditev imenovano PISG ustanovljeno l. 2001 in katero je nadzorovala Misija Združenih narodov na Kosovu UNMIK, ki je bila ustanovljena z resolucijo VS ZN 1244. UNMIK je sestavljen iz štirih stebrov delovanja: Policija in sodstvo, civilna uprava, demokratizacija in gradnja institucij (vodi OVSE) in obnova ter ekonomski razvoj (vodi ga EU). PISG je maja 2001 vzpostavila začasna uprava Združenih narodov (UNMIK) v skladu z določili Resolucije VS ZN 1244. PISG je bil sestavljen iz Kosovske skupščine, vlade Kosova in sodnega sistema Kosova (Southeast European Times 2007).

UNMIK je postopoma na PISG v pristojnost prenašal področje prvega (policija in sodstvo) ter drugega (civilna uprava) stebra delovanja, medtem ko je v rokah obdržal nekatere ključne vidike suverenosti države, kot je npr. pravica do zunanjega predstavljanja in sklepanja mednarodnih pogodb ter nadzor nad delovanjem oblasti. Po razglasitvi samostojnosti je bilo prvotno načrtovana predaja pristojnosti in nalog z UNMIK na misijo EULEX, vendar je ta odločitev naletela na močno nasprotovanje Ruske Federacije, zato je bil proces močno upočasnen. Po napornih pogajanjih so vpletene strani pristale na dogovor, da ZN odobrijo namestitev misije EULEX na

večinoma albanskih območjih, medtem ko ZN še vedno obdrži pristojnosti na severnem Kosovu in ostalih srbskih enklavah širom Kosova (UNMIK).

5.2 Javna uprava

Trenutno največji problem, s katerim se sooča javna uprava je politizacija najvišjih mest na ministrstvih, kar otežuje učinkovito delovanje javnih institucij. Ena izmed težav je tudi ta, da imajo ministri prekomeren nadzor nad stalnimi službenimi mesti. Če predpostavljamo, da višji uradniki in stalni sekretarji predstavljajo vladni institucionalni »spomin«, velik poseg v javne uslužbence po vsakih volitvah zmanjša zmožnost uprave do napredka, ki bi presegal en volilni mandat. Glavni problem izhaja iz dejstva, da obstoječi pravni red ne predvideva stalne zaposlitve, temveč dovoljuje samo določene časovne pogodbe, kar zlahka vodi do odpovedi in zamenjave po volji novih političnih uradnikov. V okviru neodvisne nadzorne komisije, ki je delovala tudi pri pripravi reform, je bil v aprilu 2008 sprožen obširni pregled javne uprave, katere namen je bil zmanjšati prekrivanje kompetenc med organi in povečati njihovo učinkovitost ter ugotoviti, katere pristojnosti bi se lahko prenesle na lokalno raven ali privatni sektor. Poročilo meddrugim ugotavlja visoko stopnjo dovzetnosti javnih uslužbencev do korupcije in nepotizma. Kot navaja končno poročilo, javna uprava v splošnem ostaja šibka. Program Združenih narodov za razvoj (UNDP) v svojem poročilu ugotavlja, da je kljub že zgoraj izpostavljenim pomankljivostim, viden določen napredek v razvoju javne uprave, vendar pa še posebej izpostavi problem nizkih plač, kar je resna ovira pri privabljanju in ohranjanju kvalitetnih kadrov (OSCE 2008, 22-23).

5.3 Pravosodni sistem

Za prihodnost Kosova in vladavino prava je ključnega pomena razvoj neodvisnega sodstva. To je predvsem pomembno za močno tržno ekonomijo Kosova, katere temelj predstavlja učinkovit in delujoč pravosodni sistem, ki je eden izmed ključnih dejavnikov pri odločitvi investitorja za investicijo v določeno deželo. Če je neodvisno in pravično sodstvo razvito, investitorji vedo, da bodo njihovi interesi pravično obravnavani v primeru morebitnih sporov, zaradi česar se bodo pripravljene tudi investicijsko bolj izpostaviti. Pravičen kazensko pravni pregon, ki ni podvržen

političnim ali osebnim vplivom, je tudi temeljna komponenta vladavine prava (Tunheim 2005).

Neodvisnost sodstva zagotavlja sodnikom, da sprejemajo odločitve na podlagi objektivnih ocen, dejstev in uporabe relevantnih zakonov oziroma ustave in ne na podlagi osebnih prepričanj ali zastrahovanj. Neodvisno sodstvo ima zagotovljeno tudi institucionalno avtonomijo, kamor spada lastni neodvisni proračun in lastna organizacija brez političnih vplivov izvršne oblasti, npr. ministrstva za pravosodje. Velik problem nedvomno predstavljajo tudi obsežni sodni zaostanki, ki se še posebej kažejo v civilnih postopkih. V začetku oktobra 2008 je bilo v teku 160.477 nerešenih civilnih sodnih postopkov na okrajnih sodiščih, med temi je bilo kar 36 tisoč nerešenih kazenskih postopkov. Sodstvo pestijo številne težave, kot so kronično pomanjkanje človeških virov in organizacijske vizije, stagnacija plač in pomanjkanje jasnih kriterijev napredovanja. Prav tako je visoka tudi povprečna starost sodnikov, medtem ko skoraj od 2001 v sodstvu ni bilo rekrutiranih novih sodnikov ali tožilcev. S številnimi težavami se srečuje tudi tožilstvo, za katerega je značilna šibka avtonomija in pristranskost. Tožilstvo je kadrovsko podhranjeno, tožilcem pa manjkajo zasliševalske veščine. Predvsem je očitno pomanjkanje specializiranih tožilcev za boj proti organiziranemu kriminalu in pranju denarja. Tudi sodelovanje med policijo in tožilstvo je slabo. Višje sodišče je edino specializirana zakonita institucija za preiskovanje upravnih sodb, vendar ima le dva sodnika in več kot 2000 primerov v obravnavi (UNDP 2008, 4-6).

Poročilo OSCE-ja opozarja na dejstvo, da je sodstvo še vedno v fazi svojega razvoja, zato je problem delitve oblasti in neodvisnosti sodstva še vedno zelo pereč. OSCE med drugim opozarja na nedovoljeno vpletanje vladnih akterjev v sodne postopke, ki vplivajo na nepristranskost celotnega sodnega sistema. Iz primerov, ki jih je zaznal OSCE, so glavne oblike oviranje in poseganje v postopke ter pritisk na same sodnike. OSCE je naletel tudi na grobe kršitve neodvisnosti sodstva, saj so bila z Ministrstva za pravosodje poslana celo pisma na sodišča naj te opustijo določene primere (OSCE 2008, 12-14).

5.4 Protikorupcijska politika

Dolgotrajne posledice korupcije v tranzicijskem gospodarstvu, še posebno v postkomunistični in postkonfliktni fazi, so lahko izjemno škodljive. Korupcija tako največkrat prizadane osrednje in lokalne oblasti, sodstvo in tudi državna podjetja. Študija Inštituta za razvojna raziskovanja Reinvest med 600 podjetji za spodbujanje tržne ekonomije se je nanašala na ovire pri razvoju gospodarstva. Korupcija kot ovira pri poslovanju je zasedla sedmo mesto od skupaj 14. Še posebno zanimivo je dejstvo, da sta na prvem in drugem mestu dve oviri poslovanja, ki sta posredno lahko povezani tudi s korupcijo: Problem z zakoni, vključujoč odsotnost zakonodajnih okvirjev in nepošteno tekmovanje na podlagi notranjih in netransparentnih informacij. Korupcija je na Kosovu še vedno močno razširjena in spodkopava učinkovito delovanje institucij, kar je posledica nezadostne zakonske podlage in šibkosti sodnega sistema. Boj proti korupciji je med drugim tudi glavni cilj Evropskega partnerstva za Kosovo (Sadiku 2007).

Kosovska protikorupcijska agencija je neodvisno telo vzpostavljeno kot glavni mehanizem za preprečevanje in boj proti korupciji ter koordinacijo antikorupcijskih politik na Kosovu. Agencija je bila ustanovljena julija 2006, operativna pa je od februarja 2007. Agencija se srečuje predvsem s pomanjkanjem kadrov, saj ima le 15 od načrtovanih 35 uradnikov, medtem ko nizke plače dopuščajo možnost političnih pritiskov. Prav tako je potrebno razviti načrt boja proti korupciji po področjih in dvigniti zavest o korupciji med zaposlenimi v javni upravi kot tudi v družbi.

Izzive, ki si jih v svojem letnem poročilu, zastavlja Protikorupcijska komisija pa so naslednji:

- Okrepljeno sodelovanje z institucijami s podobnimi cilji v boju proti korupciji: dobri odnosi tako z lokalnimi institucijami kot tudi mednarodnimi.
- Izboljšanje preiskovalnih zmogljivost: rekrutiranje novega osebja na tem področju, izboraževanje, boljša opremljenost s tehnologijo (OSCE 2008, 13-15).

5.5 Kosovo v mednarodnem okolju

Republika Kosovo je nastala z enostransko razglasitvijo Kosovske skupščine 17. februarja leta 2008. V naslednjih dneh po osamosvojitvi je Republiko Kosovo kot prvo priznal Afganistan, nato pa je mednarodnemu priznanju sledila še Francija in tesna zaveznica Kosova ZDA. Republika Slovenija je, kot članica Evropske Unije in Nata in v tistem času tudi predsedujoča članica Sveta Evropske unije, priznala Republiko Kosovo 5. aprila istega leta. Kosovo je do časa pisanja diplomo skupaj priznalo 65 od skupno 192 držav članic OZN. Razglasitev neodvisnosti Kosova je v mednarodnih skupnosti dvignila veliko prahu, razklana pa ni ostala le mednarodna skupnost, temveč tudi Varnostni svet OZN, v katerem so ZDA, Velika Britanija in Francija priznale neodvisnost, medtem ko sta Kitajska in Rusija označile neodvisnost kot grobo kršitev mednarodnega prava in jo razglasila za ilegalno (Who recognized Kosovo as an independent state).

8. oktobra 2008 je Generalna skupščina s 77 glasovi za, šest proti in 74 vzdržanimi glasovi izglasovala, da Meddržavno sodišče OZN zaprosi za nezavezujoče posvetovalno mnenje glede legalnosti kosovske razglasitve samostojnosti od Srbije (UN News Centre 2010). Kosovo je v oktobru 2008 začela pospešeno odpirata svoja predstavništva in ambasade, ki jih ima do sedaj že v 10 državah po svetu. Svoja vrata ambasad na Kosovu pa so odprla tudi številne evropske države, ter poleg ZDA tudi nekaj drugi držav po svetu (Who recognized Kosovo as an independent state).

5.5.1 Odnosi med Evropsko Unijo in Republiko Kosovo

Predsedstvo EU je ob razglasitvi neodvisnosti članicam prepustilo prosto odločitev glede priznanja Kosova, saj kot taka EU sama nima pravne osnove za priznanje držav. Za oblikovanje skupne politike do razglasitve neodvisnosti bi bilo potrebno soglasje vseh 27 držav, kar pa v tistem času ni bilo mogoče, saj kosovske neodvisnosti niso priznale štiri evropske članice: Španija, Slovaška, Grčija in Romunija (Who recognized Kosovo as an independent state).

Kljub temu je svet EU že pred razglasitvijo samostojnosti napovedal, da bo EU igral vodilno vlogo v povečevanju stabilnosti v regiji preko ekonomskega in političnega razvoja skozi jasno evropsko perspektivo v regiji na tem področju. EU te cilje dosega z misijo EULEX in posebnim predstavnikom EU na Kosovu, ki zagotavlja skladnost evropskih akcij na Kosovu. Prav tako o napredku države poroča in obvešča tudi International Steering Group na Kosovu, ki je sestavljena iz 25 držav, ki so priznale neodvisnost. Kosovo prav tako sodeluje tudi v Stabilizacijskem in pridružitvenem procesu ter Evropskem partnerstvu, kamor je Svet EU februarja 2008 sprejel tudi Kosovo, kosovska vlada pa je sprejela načrt za evropsko integracijo 2008-2010 (International Civilian Office Kosovo 2009).

5.5.2 Članstvo v mednarodnih organizacijah

Za Kosovo velik problem predstavlja pridobivanje članstva v različnih mednarodnih organizacijah, kot sta Evropska zbornica za trgovino ali Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE), v kateri Srbija in Rusija močno nasprotujeta vstopu Kosova v organizacijo.

Kljub temu je Kosovo postala članica sledečih organizacij:

- Srednjeevropski sporazum o prosti trgovini: članstvo od leta 2007
- Skupnost za energijo jugovzhodne Evrope: članstvo od leta 2006
- Skupni evropski zračni prostor: članstvo od leta 2006
- Prostotrgovinski sporazum z Albanijo: članstvo od leta 2003
- Mednarodni denarni sklad: članstvo od leta 2008
- Svetovna banka: članstvo od leta 2008
(Who recognized Kosova)

5.5.3 Sporazumi med Republiko Slovenijo in Republiko Kosovo

- Sklep o priznanju neodvisnosti in suverenosti Kosova: Republika Slovenija priznava Kosovo kot neodvisno in suvereno državo (Uradni list 2008).
- Zakon o ratifikaciji večstranskega sporazuma med Evropsko skupnostjo in njenimi državami članicami, Republiko Albanijo, Republiko Bolgarijo, Bosno in Hercegovino, Republiko Črno Goro, Republiko Hrvaško, Republiko Islandijo, Nekdanjo jugoslovansko republiko Makedonijo, Kraljevino Norveško, Romunijo, Republiko Srbijo in začasno upravo Misije Združenih narodov na Kosovu o vzpostavitvi skupnega evropskega zračnega prostora (Uradni list 2007).
- Pobuda za sklenitev sporazuma med vlado Republike Slovenije in vlado Republike Kosova o razvojnem sodelovanju (Državni zbor Republike Slovenije 2010a).
- Pobuda za sklenitev Sporazuma med Vlado Republike Slovenije in Vlado Republike Kosova o medsebojni pomoči pri carinskih zadevah (Državni zbor Republike Slovenije 2010b).

5.6 Varnostna dimenzija

Dejstvo, da lahko konflikt negativno vpliva na gospodarstvo in blaginjo prebivalcev, je splošno sprejeto, saj lahko takšne ali drugačne sovražne aktivnosti zadušijo gospodarsko rast z aktivizacijo virov v neporodktivnem vojaške aktivnosti, ovirajo investicije in človeške vire, poslabšajo fiskalno politiko na področju ključnih vladnih izdatkov ter državo obremenijo z nepotrebnimi dolgovi. Raziskave so pokazale, da lahko državljanske vojne zmanjšajo BDP na letni ravni za 2.2 odstotka. Sistem za oceno konflikta (Conflict Assessment System Tool), ki ga je razvila raziskovalna organizacija The Fund for Peace, uporablja 12 socialnih, ekonomskih, političnih in vojaških indikatorjev, s katerimi meri pritisk, ki lahko vodi k nasilnemu konfliktu ali razpadu države. Vsak indikator je merjen na lestvici od 1 do 10. Najvišja možne število točk, ki jih lahko država zbere je 120 in označuje najvišjo možno stopnjo izbruha nasilja. Države, ki zberejo nad 90 točk, so države, ki so izpostavljene močnemu tveganju izbruha nasilja. V letu 2007 je Kosovo tako dosegel 84.8 točk, kar je malenkost višje v primerjavi z Bosno in Hercegovino (84.5 točk) in višje od Srbije (81.1 točk), Makedonije (74 točk) in Albanije (70.5 točk).

Kosovo je najbolj izpostavljeno tveganju konflikta (nad 7 točk) na šestih področjih:

- neenak ekonomski razvoj (7.6)

- notranja razseljenost beguncev (7.2)
- močna prisotnost etničnega sovraštva (8.0)
- organiziran kriminal in razkroj pravne države (7.4)
- razraščanje strankarske elite (7.4)
- poseg drugih držav (9.0)

Delitve med Albanci in Srbi ter ostalimi etničnimi skupinami so še vedno zelo ostre, iz česar izhaja tudi diskriminacija, zatiranje in težnja po asimilaciji ter želja po maščevanju. Kljub temu, da od leta 2004 ni bilo nemirov večjih razsežnosti med Albanci in Srbi, sovražni govor in posamični spopadi še vedno ostajajo del vsakdana (The Fund for Peace).

5.7 Intervju z red. prof. Antonom Grizoldom na temo politično-varnostnih razmer v Republiki Kosovo

1. Kako ocenjujete prenos oblasti iz mednarodne skupnosti na kosovske oblasti oziroma so kosovske institucije dorasle odgovorni nalogi, ki se ji pravi samostojnost?

Nastanek države na Kosovu ima dolgo zgodovino. Če se omejimo le na čas po razpadu Jugoslavije, ki je potekal v kontekstu konca hladne vojne, potem je k zapletu misij Združenih narodov in Evropske unije kot glavnih akterjev, prav gotovo prispevalo dejstvo, da bi bil po moji oceni potreben še določen čas, v katerem bi ta odločitev o neodvisnosti še nekaj časa zorela. V mednarodnih odnosih 10 ali 15 let ne pomeni neko dolgo obdobje, pri čemer je v tem času prišlo še do radikalnih geostrateških razmer, ki so prispevale k sami kompleksnosti razmer na zahodnem Balkanu. Torej, kategorija časa je v tem primeru pomemben dejavnik zapleta, v katerem se ključni akterji niso uspeli dogovoriti o tem pomembnem vprašanju. Posledice zapleta pa so vidne, ko je potrebno npr. zadeve operacionalizirati v praksi, izvesti delitev dela pri urejanju razmer med ZN in EU itd.

2. Menite, da so kosovske oblasti sposobne prenesti zakonska določila tudi v prakso?

Večina post socialističnih držav, ki so nastale z dezintegracijo Sovjetske zveze ali Jugoslavije, so imele že prej neko državotvorno tradicijo s federativno ureditvijo, medtem ko tega Kosovo ni imelo. Ta proces se je Kosovu začel šele po letu 1981, ko so na Kosovu začeli ustanavljati prve pararelne institucije. Vendar pa moramo vedeti, da državne inštitucije potrebujejo več kot le zgolj ustanovitev, zato je težko govoriti, da lahko vse kar je zapisano tudi že uresničijo. V praksi na novo vzpostavljene državne institucije še ne funkcionirajo optimalno, pri čemer je zelo pomembno, da se jih poveže v funkcionalni državni ustroj – ustavno pravni red – in to je tisto, kar novo ustanovljena država potrebuje.

3. Katera je po vašem mnenju najšibkejša točka države? Je politični sistem stabilen in kaj ga lahko ogrozi? Kako vidite delovanje pravne države?

Državne institucije je potrebno sprva medseboj povezati, urediti odnos s civilno družbo in postaviti gospodarske osnove, kajti gospodarski subjekti so tisti, ki dajejo osnovo celotni družbi, s tem ko prispevajo v proračun in investicije. Zaenkrat je Kosovsko gospodarsko še vedno zelo šibko, tako da večina finančnih sredstev prihajaja iz tujine. Iz tega razloga menim, da tudi še ni prišlo do politične stabilnosti, saj je Kosovo ena najbolj krhkih držav v tem trenutku in se sooča z nevarnostjo razkroja oziroma entropije, ki ga lahko povzroči padec nezupanja v institucije. S takšnim primerom se je soočila Albanija sredi devetdestih let. Poleg tega sama nestabilnost, ki lahko vpliva tudi na Kosovo, izhaja tudi iz same okolice, npr. Makedonije, juga Srbije, Črne Gore kot mlade države itd. Zahodni Balkan je pač območje, kjer gre za zgodovinsko križanje najrazličnejših interesov. Iz vseh teg razlogov tudi menim, da o pravni državi še ne gre govoriti.

4. Sposobna javna uprava je temelj vsake uspešne države. Kosovsko administracijo pestijo številne težave – korupcija, nizke plače, politizacija, pomanjkanje sposobnega kadra itd. Kako vi vidite problem korupcije na Kosovu v luči gospodarske delovanja?

Korupcija je strukturni problem skoraj večine sodobnih držav in zato niti ne bi toliko razločeval med razvitimi – manj razvitimi državami, zahodnimi in vzhodnimi, vendar pa moramo vedeti, da je v novostalih državah korupcija potenciran problem, saj imajo druge države že razvite mehanizme za boj proti korupciji. Na Kosovu korupcija nedvomno predstavlja velik problem, vendar moramo hkrati vedeti, da je korupcija problem širšega sosedskega območja, ki ima implikacije na varnostno dimenzijo. Torej, korupcija ni vezana samo na Kosovo, ampak je del regionalnega mednarodnega problema, o čemer pričajo tudi raziskave.

5. Za državo je dobro, da je čimbolj vpletena v mednarodno okolje. Kaj pomeni blokada Kosova s strani nekaterih držav? Kakšne posledice ima lahko to stanje in ali je lahko dolgotrajno? V katere organizacije Kosovo zaradi nepriznavanja ne more?

Nova država, ki ni nastala po čisto običajni poti in ki jo ni priznalo ravno veliko držav, se seveda slej ali prej sooči s težavami; pri vzpostavljanju svoje državnosti, pri uspešnem funkcioniranju navznoter in navzen. Kosovo je celotno gledano priznalo manjši del držav, kar je oteževalna okoliščina za funkcioniranje države. Zaradi tega je pod vprašajem tudi vstop v organizacije, kot so OZN, NATO, EU, vendar pa Kosovu po drugi strani spet ne grozi izolacija, saj so državo priznale konec koncev vse pomembnejše države, ki tam tudi že delujejo.

6. Se lahko pogajanja o statusu Kosova še vedno odprejo?

Pogajanja o statusu Kosova se seveda lahko teoretično še odprejo, praktično pa ne več. Praktično gre bolj za dilemo, ali se bo naravna, politična delitev Kosova zgodila ali ne. To se mi zdi osebno bolj realen trend oziroma bolj realna nevarnost za njih.

7. Je zaradi nepriznavanja nekaterih držav članic ogroženo približevanje Kosova tudi zahodnim integracijam? Kakšna bo hitrost približevanja?

Glede na sedaj povedano je pričakovati, da se približevanje ne bo zgodilo na hitro, temveč bo bolj verjetno postopno. To je v veliki meri odvisno od sposobnosti novo nastalega vladajočega političnega razreda pa tudi od drugih slojev in skupin, npr. gospodarstva in kulture, kako uspešno bodo organizirali državo in do kolikšne mere bodo privlačni za države članice npr. Evropske unije.

8. Nekateri pravijo, da je Kosovo že izven največje nevarnosti konflikta, da je v t.i. postkonfliktni fazi. Tudi vi mislite podobno?

Žal ne. Dokler ne bo odpravljena nevarnost delitve Kosova, dokler ne bo zelo resnih korakov v smeri konsistentnega političnega sistema, ki bi funkcioniral in dokler ne bo

postavljenih vseh drugih struktur moderne države, je ta nevarnost zelo velika. Nevarnost Kosovu je, kot že rečeno, predvsem entropija, saj ima Kosovo težave pri vzpostavitvi svoje državnosti. Sicer osebno ne pričakujem nekih večjih konfliktov, saj je mednarodna skupnost tudi vojaško močno prisotna na Kosovu in ima varnostno dimenzijo več ali manj pod kontrolo. Prisotnost mednarodne skupnosti zagotavlja stabilen okvir, vendar pa le-ta ni dovolj. Kot rečeno, ne pričakujem večjih konfliktov, vendar dokler ne bodo odpravljeni trendi, o katerim sem že prej govoril, je seveda možen tudi izbruh nasilja. Iz tega razloga je potrebno vzpostaviti multikulturalizem, proaktivno državo in ustrezne institucije.

9. Slovenija je napotila na Kosovo vojake pri čemer se je govorilo, da ne izpolnjuje samo obvez do NATA, temveč da bodo branili na Kosovu tudi slovenske interese? Menite da so slovenska podjetja zaradi tega res bolj varna oziroma so slovenski vojaki upravičili svoje poslanstvo?

Države, ko razmišljajo v kontekstu povezanosti z regijo in odgovornostjo do prispevka k stabilnosti, k miru in varnosti, razmišljajo tudi bolj ozko o svojih interesih. Mislim, da je Slovenija razmišljala o tem, da slovenski kapital pride na to področje in da slovenski proizvodi najdejo svoje mesto na tem tržišču, vendar pa je zato potrebno tudi nekaj prispevati.

10. Tudi v Bosni in Hercegovini na vsake toliko časa pride do političnih zaostritev, v Makedoniji je npr. lansko leto prišlo celo do manjših spopadov ob volitvah, prav tako tudi jug Srbije ostaja še precej »napet«. Kakšna je vaša varnostna ocena Kosova napram celotne regije?

Vse te države, ki ste omenili, so precej nestabilne, kar je dejstvo. Te države tudi same občutijo nestabilnosti in nemoč pri urejanju svojega življenja. Vse tri entitete čutijo strahotno pomanjkanje tujih investicij, saj je poleg preostalih dejavnikov ocenjeno, da so trgi relativno nestabilni. To povzroča začaran krog, ki ga je potrebno presekati. Ko se bodo ekonomski odnosi okrepili, bodo dobile zagon tudi druge sfere, kot so politika, kultura, raziskave in razvoj. Iz tega vidika je nujno, da EU preko svoje varnostne politike zelo proaktivno posega v to območje, ki so nedvomno evropska ne samo v geografskem, temveč tudi kulturnem, političnem in varnostnem smislu. Od Slovenije

kot članice EU in NATA se je tudi veliko pričakovalo na področju stabilizacije, varnosti in gospodarskega razvoja in da bo vezni člen med Balkanom in zahodom, vendar pa teh pričakovanj Slovenija ni uresničila. Veliko je bilo tudi želja, da bi Slovenija angažirala ljudi, strokovnjake za Balkan v okviru evropskih kadrovskega virov.

6 MAKROEKONOMSKO OKOLJE REPUBLIKE KOSOVO

6.1 Širše ekonomske okolje jugovzhodne Evrope

Globalna gospodarska kriza, ki se odraža predvsem skozi upad potrošnje, izvoza in investicij, ni prizanesla državam jugovzhodne Evrope (JVE). Visoka gospodarska rast, ki so jo države regije beležile je močno upadla. Iz povprečne gospodarske rasti regije v višini 6.7 odstotka v letu 2007 se je gospodarska rast znižala na 5.7 odstotka v letu 2008. Upad gospodarske proizvodnje je posledica zmanjšane kreditiranja gospodarstva, upada izvoza, pritoka tujih neposrednih investicij in še posebno zmanjšanja denarnih nakazil v države JVE, ki predstavljajo pomemben finančni vir teh držav. Velika težava, s katero so se soočale države JVE v prvi polovici leta 2008, je bila visoka inflacija. Letna povprečna inflacijska stopnja v državah JVE je v letu 2008 dosegla 7.6 odstotka, medtem ko je bila ta še leta 2007 le 3.3 odstotna. Ta je odraz rekordnih cen hrane in energije, ki predstavljajo največji delež v potrošniški košarici v regiji. Inflacijo so države z denarnimi ukrepi v drugi polovici leta obvladale, poleg tega pa je k zmanjšanju pritiska na cene doprineslo tudi zmanjšanje povpraševanja na svetovni ravni. Povečanje cen in upad izvoza je v prvi polovici leta 2008 povzročil tudi povečanje primankljaja na tekočem računu, ki je tako v povprečju znašal v letu 2007 v državah JVE 14.8 odstotka, v 2008 pa 16.6 odstotka BDP (CBK 2008, 16-17).

6.2 Zunanja trgovina

Visok primankljaj trgovinske bilance na tekočem računu in presežek na kapitalnem in finančnem računu sta glavni značilnosti plačilne bilance Republike Kosova (glej Tabelo 6.1.). Primankljaj tekočega računa je 2008 znašal 743 milijonov evrov, kar znaša v BDP 19.5 odstotka (v 2007, 12.5 %). Poslabšanje je posledica odvisnosti od uvoza in zelo nizke stopnje izvoza. Uvoz se je v letu 2008 še povečal zaradi višje domače porabe (višja javna in privatna poraba). Rast kreditiranja je razlog, zakaj se je povečala privatna poraba in posledično poslabšanje tekočega računa. Poslabšanje tekočega računa je tudi posledica apreciacije realne efektivne obrestne mere kot posledice visoke inflacije, kar je vplivalo na večji uvoz. Tvrsten razvoj negativno vpliva na konkurenčnost gospodarstva s slabljenjem izvoza in krepitvijo uvoza. Faktor, ki je vplival na izboljšanje

tekočega računa so predvsem denarna nakazila in tuja pomoč v višini 535 milijonov evrov (14.1 % BDP) oziroma 288 milijonov evrov (7.6 % BDP).

Tabela 6.1: Plačilna bilanca v milijonih EUR

	2005	2006	2007	2008
<u>1. TEKOČI RAČUN</u>	-300.8	-329.8	-428.4	-743.8
A. Blago in storitve	-1.088	-1.161	-1.371	-1.658
Blago	-1.043.7	-1.141.3	-1.338.2	-1.638.5
Storitve	-44.2	-21.8	-33	-19.5
B. Dohodki	146.9	155.1	183.7	143.3
Prejemki za opravljeno delo	141.5	142.8	149.6	160.2
Dohodki od finančnih sredstev	5.4	12.3	34,2	-16.9
C. Tekoči transferji	640.1	678.2	759	770.9
Transferji uradnega sektorja	366.4	317.6	323.4	288.9
Ostali sektorji	273.6	360.5	435.6	481.9
<u>2. KAPITALSKI IN FINANČNI RAČUN</u>	118.4	37.1	91.8	388.4
A. Kapitalski račun	2	3.2	2.6	-1.6
B. Finančni račun	116.4	33.9	89.2	390
Neposredne finančne investicije	80	244.4	413.7	340.4
Portfoljske investicije	-17.5	-65.4	-36.6	16.8
Ostale investicije	21.6	-67.3	2.4	27.3
Denarne rezerve	32.4	-77.9	-290.3	5.5
Neto napake in izpustitve	182.4	292.7	336.6	355.4

Vir: Centralna banka Kosova (2008).

Finančni račun je ohranil pozitivno bilanco in dosegel 9.4 odstotka BDP. Tuje neposredne investicije so v primerjavi z letom 2007 nižje za 14.6 odstotkov. V 2007 je bila večina TNI posledica privatizacije in podelitve licence drugemu mobilnemu operaterju, medtem ko se je 2008 privatizacijski proces ustavil. V letu 2008 so se

zmanjšale tudi devizne rezerve, kar je posledica povečanega proračunskega financiranja (CBK 2008, 41-43).

6.2.1 Tekoči račun

Blago

V letu 2008 sta se povečala tako izvoz kot uvoz, trgovinski primankljaj pa je znašal 43 odstotkov BDP-ja (glej Tabelo 6.2.). V prvem četrtletju leta 2009 je izvoz upadel za 42.6 odstotka v primerjavi z letom 2008, kar je posledica srbskega embarga na izdelke, ki izhajajo iz Kosova, kot tudi posledica resecije in zmanjšanja povpraševanja. Na drugi strani se je zmanjšal tudi uvoz kot posledica deflacije.

Glavni trgovinski partnerji z vidika izvoza so bile v letu 2008 države EU in države članice CEFTE, kamor je Kosovo izvozilo 47 odstotkov blaga oziroma 31 odstotkov celotnega izvoza. V primerjavi z letom poprej je izvoz v EU narasel za 5.7 odstotka, izvoz v države CEFTE pa zmanjšal za 8 odstotkov, kar je posledica embarga Srbije ter Bosne in Hercegovine in prekinjenih transportnih poti. Tako EU kot CEFTA z 36 odstotnim in 37 odstotnim deležem sta tudi največji trgovinski partnerici kar se tiče uvoza (CBK 2008, 43).

Tabela 6.2: Izvoz – uvoz v milijonih EUR

Opis	2005	2006	2007	2008
Izvoz	56.3	110.8	165.1	198.5
Uvoz	1100	1251.1	1503.3	1837
Trgovinska bilanca	-1043.7	-1141.3	-1338.2	-1638.5
Trgovinska bilanca izražena v % BDP-ja	-34	-35.8	-39.1	-43
Razmerje izvoz-uvoz (v %)	5.1	8.8	11	10.8

Vir: Centralna banka Kosova (2008).

Storitve

Bilanca storitev se je v primerjavi z letom 2007, ko je beležila 30 milijonov evrov deficita, izboljšala na 19.5 milijona evrov. Glavni deficit ostaja uvoz transportnih storitev, medtem ko sta na drugi strani k izboljšanju bilance storitev pripomogla večji izvoz komunikacijskih storitev in potovalnih storitev (CBK 2008, 44).

Dohodki

Bilanca dohodkov je bila v letu 2008 pozitivna v višini 143 milijonov evrov, kar je posledica 218 milijonov evrov prihodkov in 75 milijonov evrov odhodkov. Prihodki so napram 2007 padli za 22 odstotkov, kar je posledica zmanjšanih prihodkov od investicij iz tujine in zmanjšanja portfolio investicij in povečevanja depozitov. Na drugi strani se je odtok kapitala povečal za 63 odstotkov, kar je posledica povečanega dobička tujih bank na Kosovu (CBK 2008, 44).

Tekoči transferji

V letu je količina neto tekočih transferjev znašala 770 milijonov evrov (+1.6 %, 2007). Največji del transferjev prihaja iz nevladnega sektorja (62 % vseh transferjev), kjer prevladujejo transferji migrantov. Pritok transferjev migrantov je znašal 535 milijonov evrov. Odtok transferjev je znašal v letu 2008 148 milijonov evrov in je bil sestavljen večinoma iz transferjev zaposlenih v tujih organizacijah na Kosovu. Transferji migrantov so predstavljali glavni vir zmanjševanja primankljaja na tekočem računu in 14.1 odstoten delež v BDP. Tovrstni transferji so 2.7 krat večji od izvoza in 1.7 krat od tujih neposrednih investicij. To kaže na njihovi veliko pomembnost za samo gospodarstvo Kosova. Aktualna gospodarska kriza močno vpliva na transferje kosovskih zdomcev v tujini, zato se tudi njihova rast umirja (+2.7 % 2008, +11.7 % 2007). V prvem četrtletju 2009 so transferji upadli za nadaljnih pet odstotkov v primerjavi z 2008 (CBK 2008, 46).

6.2.2 *Kapitalski in finančni račun*

V zadnjih dveh letih je bil kapitalski in finančni račun pozitiven. V letu 2008 se je povečal za 296 milijonov evrov in znašal 388 milijonov evrov, kar je posledica dviga deviznih rezerv. Večji del kapitalsko finančnega računa predstavljajo TNI (340 milijonov evrov) (CBK 2008, 48).

Tuje neposredne investicije

Vrednost TNI je v letu 2008 znašala 320 milijonov evrov, kar je zmanjšanje za 17 odstotkov v primerjavi z letom 2007. To dejstvo je v veliki meri posledica zastoja privatizacije. Velik del TNI predstavlja podelitev licence in investicije v drugega mobilnega operaterja na Kosovu. Največji del TNI je bil namenjen finančnemu sektorju (35 %), transportu in komunikacijam (13 %), predelovalni industriji (8 %), energetskim in rudarskim investicijam (po 5 %). Odtok TNI je bil v letu 2008 vreden 19.2 milijona evrov, sestavljen pa je bil pretežno iz investicij kosovskih državljanov v Albaniji (CBK 2008, 50).

Z namenom pridobiti v državo večje vsote vhodnih tujih neposrednih investicij je vlada v zadnjem letu sprejela številne ukrepe:

- davčne reforme
- nadaljevanje procesa privatizacije
- članstvo v IMF in Svetovni banki
- izboljšanje prometne infrastrukture

Portfoljske investicije

Glede na razvoj na mednarodnih finančnih trgih, so komercialne banke prešle iz portfeljskih investicij na druge finančne naložbe (predvsem depozite). Del komercialnih bank je zaradi slabih razmer na finančnih trgih odprodal del portfeljskih investicij, kar se je odrazilo v pozitivni portfeljski bilanci v višini 16.8 milijona evrov (-36.6 milijonov evrov, 2007).

Ostale investicije

V letu 2008 je bila bilanca ostalih investicij (trgovinski krediti, posojila, depoziti) pozitivna v višini 27 milijonov evrov. Premoženje Kosova v tujini je bilo sestavljeno v večini iz depozitov komercialnih bank, Centrale banke Kosova in ostalih družb. Vrednost premoženja v tujini, ki niso del deviznih rezerv, je bilo ocenjeno na 78 milijonov evrov, kar je za 32 odstotkov več kot leto poprej. V obliki trgovinskih kreditov je bilo vezanih 10 milijonov evrov, preostalih 3.8 milijona evrov pa je bilo v obliki posojil v tujino. Na drugi strani so obveznosti Kosova do tujih subjektov v kategoriji preostale investicije dosegale vrednost 105 milijonov evrov (+71 %, 2007) in

sicer najpogosteje v obliki posojil, trgovinskih kreditov in depozitov pri komercialnih bankah (CBK 2008, 51).

6.3 Bruto domači proizvod

Po ocenah IMF se je realna rast BDP iz 3.9 odstotka v letu 2007 v letu 2008 povzpela na 5.4 odstotka (glej Tabelo 6.3.). Gospodarsko rast so poganjale povečana poraba in investicije, ki so bile financirane z bančnimi krediti, denarnimi nakazili, javnimi izdatki in tujo finančno pomočjo. Gospodarsko rast je poganjal privatni sektor, saj sta privatna poraba in privatne investicije znašale 83.2 odstotkov oziroma 72 odstotkov celotne porabe in investicij. Privatna poraba je v letu 2008 zrasla za 15 odstotkov (+11.4 %, 2007), privatne investicije pa za 3.6 odstotkov (+ 21.7 %, 2007), kar je posledica upada TNI in stagnacije v privatizacijskem procesu. Na drugi strani je javna poraba beležila rast v višini 11.4 odstotkov, javne investicije pa so beležile rast v višini 141.4 odstotkov. Tako je bil glavni dejavnik gospodarske rasti privatna poraba in javne investicije, ki so jima sledile privatne investicije in javna poraba. Glede na to, da Kosovo nima podatkov o aktivnosti BDP po sektorjih, podatki bančnega kreditiranja kažejo, da se gospodarska aktivnost nanaša v veliki meri na trgovinsko dejavnost. Krediti iz te panoge predstavljajo daleč največji del vseh kreditov v bančnem sektorju. Kljub temu, da tudi ostali sektorji rastejo, npr. kmetijski in industrijski sektor v višini 29 odstotkov oziroma 4.9 odstotkov, je rast kreditov v teh sektorjih pod povprečjem kot v trgovinskem (CBK 2008, 19-21).

Tabela 6.3: Izbrani najpomembnejši makroekonomski kazalci v milijonih EUR

	2005	2006	2007	2008
Gospodarska rast (v %)	3.80	3.90	3.90	5.40
Nominalni BDP	3067	3192	3425	3804
Privatna poraba	2729	2881	3209	3649
Javna poraba	713	676	667	744
Privatne investicije	528	652	926	1142
Javne investicije	184	146	132	320
BDP per capita (v EUR)	1482	1519	1611	1759
Trgovinska bilanca	-1101	-1195	-1411	-1732

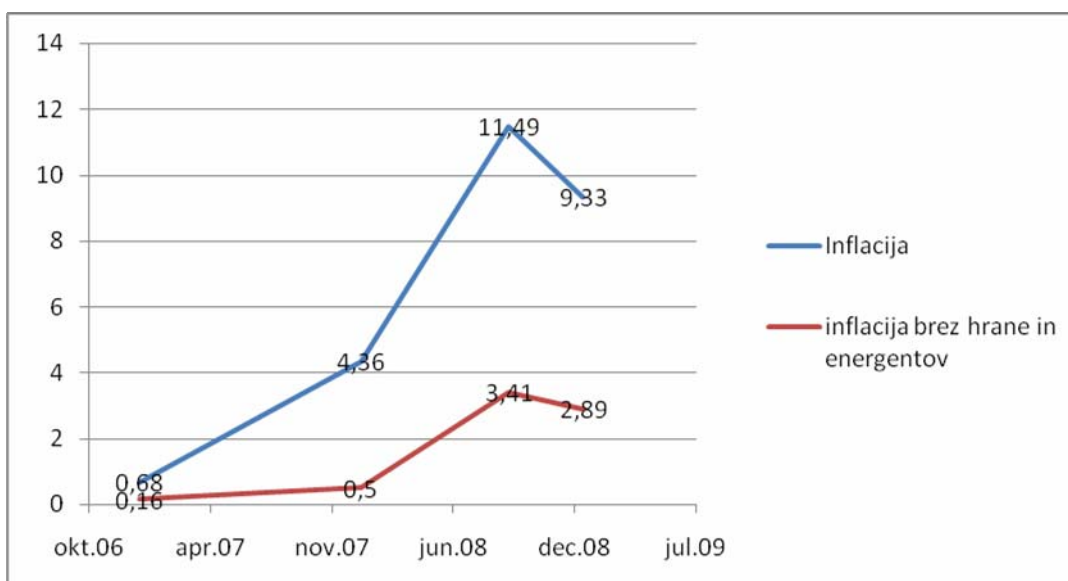
Vir: Centralna banka Kosova (2008).

6.4 Rast cen

Cenovna stabilnost je bila konec leta 2007 in v začetku leta 2008 pod močnimi inflacijskimi pritiski. Letna stopnja inflacije je v letu 2008 narasla na 9.3 odstotka in je bila generirana večinoma zaradi posledic na globalni ravni. Občutljivost cen na svetovne razmere kaže tudi na visoko odvisnost gospodarstva na uvoz. Inflacija je bila tako posledica visokih cen hrane in energentov, saj bi brez upoštevanja teh dobrin inflacija znašala le 2.9 odstotka.

Inflacija na Kosovu je bila v primerjavi z EU povprečjem (3.9 %) in JVE državami (7.6 %) višja. To je večinoma posledica visokega deleža cene hrane v potrošniški košarici v primerjavi z JVE državami. Prav tako so države iz katerih Kosovo uvažuje največ hrane uvedle izvozne kvote na izvoz hrane, kaj je še povišalo cene. Dvig cen energentov zaradi nižjega deleža v košarici ni vplival toliko na zvišanje inflacije kot v ostalih državah JVE. Inflacijski vrh je bil dosežen septembra 2008, ko je letna povprečna stopnja dosegla 11.5 odstotkov (glej Graf 6.1.). Znižanje inflacije v naslednjih mesecih je bila posledica padca cen hrane, energije in transporta. Inflacija se je zniževala tudi v letu 2009 kot posledica zmanjševanja svetovnega povpraševanja. V prvi polovici leta 2009 se je inflacija že znižala na 2 odstotka (CBK 2008, 21-22).

Graf 6.1: Gibanje cen, letno povprečje (v %)

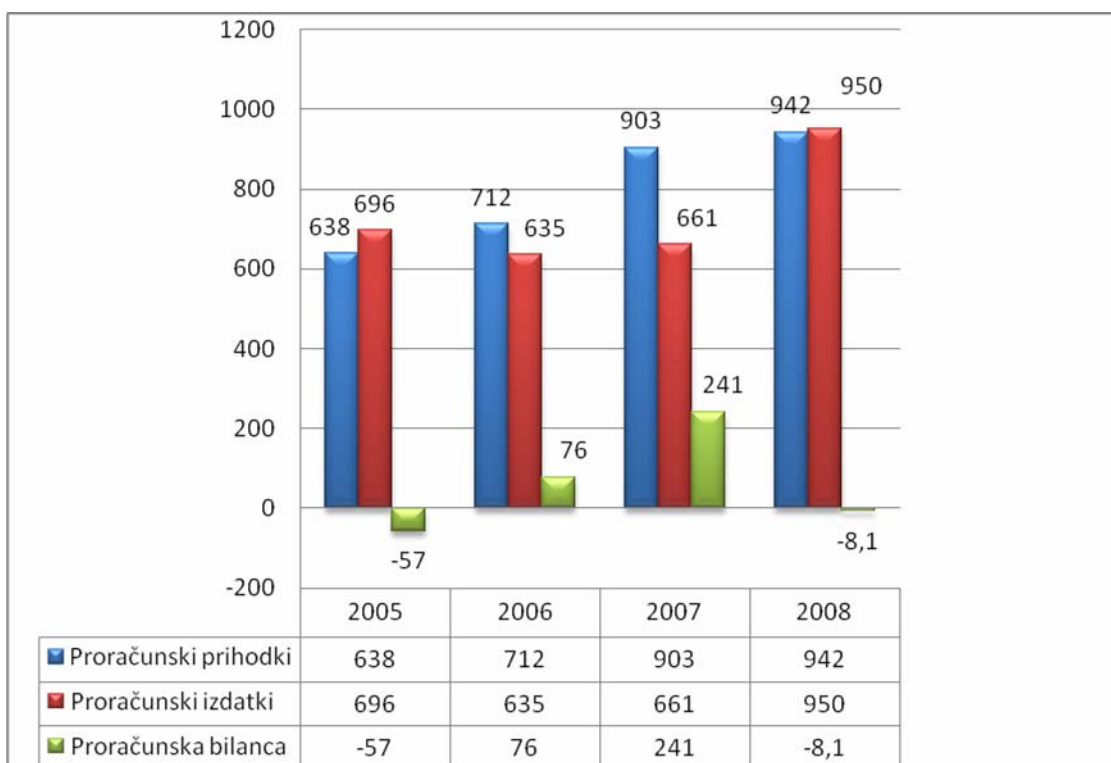

Vir: Centralna banka Kosova (2008).

6.5 Proračun

Proračunsko stanje je bilo v preteklih letih ugodno, saj je proračun ves čas beležil presežek. Zaradi nesprejetega zakona za javno zadolževanje in nedoločenega političnega stanja, vladi ni bila dana možnost zadolževanja na zunanjem ali notranjem bančnem trgu, zaradi česar je bila predvidena bolj konservativna proračunska politika. Kosovo je v tem času že postala članica Mednarodnega denarnega sklada. Proračun je bil v letu 2008 uravnotežen, saj je deficit znašal le 8.1 milijona evrov (glej Graf 6.2.) (CBK 2008, 24-25).

Graf 6.2: Struktura proračuna, v milijonih EUR

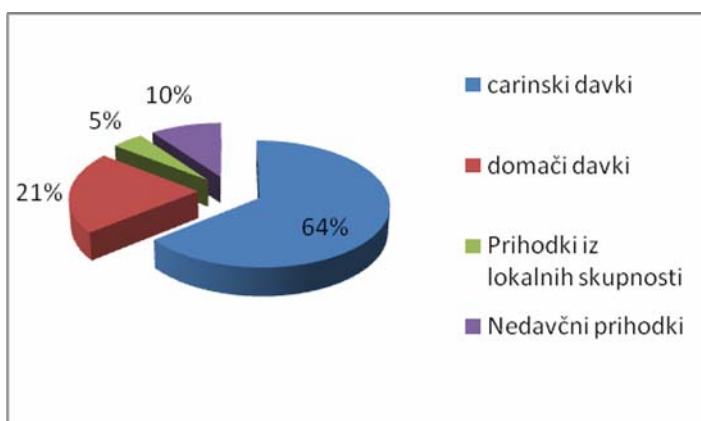

Vir: Centralna banka Kosova (2008).

6.5.1 Struktura davčnih prihodkov

Prihodki iz carin ostajajo daleč največji delež proračunskih prihodkov (glej Graf 6.3.), saj predstavljajo 64.1 odstotkov vseh proračunskih prihodkov (2007, 58.9 %). Ta velik vir je posledica velike odvisnosti Kosova od uvoza blaga, kar je posledica velikega deleža prihodkov pobranega iz naslova davka na dodano vrednost odmerjenega na državni meji. Domači davki so drugi največji vir prihodkov, ki predstavljajo 21.3 odstotni delež in so v 2008 narasli za 10.3 odstotka. Največji delež domačih davkov predstavlja davek na dobiček (32 % vseh domačih davkov) in davek na dodano vrednost (29.4 %). Nedavčni viri, ki sestojijo iz pristojbin, licenčnin, denarnih kazni in ostalih prihodkov, imajo skupni 10 odstotni delež v proračunskih prihodkih. Drugi vir proračunskih prihodkov so prihodki zbrani iz lokalnih skupnosti, katerih pomembnost raste. Te prihodki so v letu 2008 beležili letno rast v višini 46.4 odstotka, delež te vrste prihodkov pa se je iz 3.2 odstotka v letu 2007 povečal na 4.5 odstotka v 2008 (CBK 2008, 25-27).

Graf 6.3: Struktura proračunskih prihodkov, 2008 (v %)

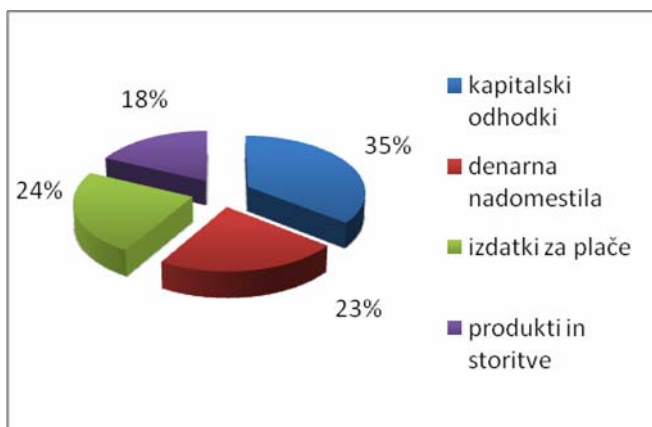

Vir: Centrala banka Kosova (2008).

6.5.2 Proračunski odhodki

Proračunski odhodki so skozi leto 2008 hitro rasli in dosegli najvišjo stopnjo rasti po letu 2002, ki je znašala 43.8 odstotka. Povečanje odhodkov je predvsem posledica povečanja kapitalskih odhodkov (večji del kapitalskih odhodkov predstavljajo investicije v infrastrukturo), ki so zrasli za 124 odstotkov na 347 milijonov evrov in tvorili 36.5 odstotkov vseh proračunskih odhodkov (glej Graf 6.4.). Tako visoki kapitalski odhodki na kratki rok povečujejo agregatno povpraševanje in povečujejo zaposlenost, na dolgi rok pa ustvarjajo dobre pogoje za razvoj in privabljanje tujih neposrednih investicij.

Graf 6.4: Struktura proračunskih odhodkov, 2008 (v %)

Vir: Centralna banka Kosova (2008).

Druga večja kategorija izdatkov, ki je močno povečala skupne odhodke so denarna nadomestila in subvencije (+42,8 %, 218 milijonov evrov, 2007), katerih 60 milijonov evrov je bilo namenjenih javnim podjetjem, kar je kar dvakrat več kot 2007. Preostala odhodka pod tem naslovom sta še pokojnine (37 %) in socialna pomoč (12.4 %). Delež izdatkov za plače je znašal 23.9 odstotkov, v primerjavi z letom 2007 pa so narasli za 8.9 odstotka kot posledica zvišanja plač učiteljem (+20-40 %) in administraciji (+10 %). Produkti in storitve predstavljajo najmanjši del proračunskih odhodkov v letu 2008, katerih skupni delež je predstavljal 18 odstotkov celotnih odhodkov, napram 21.9 odstotkov v letu 2007. V letu 2009 so se odhodki še povečali in obsegali 1.1. milijarde evra, kar je 16 odstotni porast, prihodki pa bodo znašali okoli 956 milijona evrov. Neuradno se je v 2009 deficit povečal na 139 milijonov evrov. Nevarnost se kaže tako predvsem v zmanjševanju prihodkov kot posledice globalne krize, predvsem upad uvoza, kar najbolj prizadene carinske prihodke kot najpomembnejši vir proračunskih prihodkov (Centralna banka Kosova 2008, 27-31).

6.6 Intervju z rednim profesorjem Mojmirjem Mrakom na temo makroekonomskega okolja Republike Kosova

1. Kako lahko ugodne makroekonomske razmere na konkretnem primeru Kosova delujejo pozitivno na privabljanje tujih neposrednih investicij?

Sama glavna makroekonomska prednost Kosova je zagotovo dejstvo, da Kosovo nima svoje lastne valute, temveč kot valuto uporablja evro. To za tuja podjetja, ki poslujejo na kosovskem trgu pomeni veliko prednost napram ostalim državam v regiji, saj se s tem izognejo tečajnim tveganjem. Dejstvo pa je, da v tem primeru fiskalna politika igra še toliko bolj pomembno vlogo.

2. Katere so po vašem mnenju glavne težave kosovskega gospodarstva in kje se skrivajo priložnosti?

Osnovni problem Kosova je v grobem rečeno nefunkcioniranje države. To pomeni, da trg ne deluje oziroma slabo delujejo temeljna pravila igre. Trg je zaradi tega nepregleden, medtem ko zaradi slabe pravne varnosti ni sigurnosti, kar posledično pomeni obstoj visokega tveganja, s katerimi se srečujejo podjetja. Posli se praviloma dobivajo s pomočjo kartelov, poslovnih botrov, razširjena je korupcija, vendar to ne pomeni, da se vsa podjetja ne znajdejo dobro v takem poslovnem okolju. Slovenskim podjetjem tovrsten način poslovanja glede na njihovo uspešnost kar ustreza.

3. Kakšne posledice in kako močno je aktualna gospodarska kriza prizadela Kosovo?

Kriza Kosova ni prizadela dosti drugače kot ostalih držav. Problem Kosova je že od nekdaj zelo majhen izvoz in odvisnost od tekočih transferjev, katerih vprašanje pa je, koliko časa bodo v državo še pritekali in izboljševali stanje v plačilni bilanci. Večji del transferjev namreč sestavljajo denarni prejemki in tuja denarna pomoč od katerih je Kosovo še vedno preveč odvisno.

4. Kako vi ocenjujete konkurenčnost Kosova v svetovnem smislu z ozirom na nekatere faktorje, kot jih opredeljuje The World Competitiveness Yearbook: makroekonomske razmere, internacionalizacija, finančni sistem, infrastruktura, kakovost človeškega potenciala itd.?

Kosovo je še precej daleč o tem, da bi lahko govorili o nekašni svetovni konkurenčnosti. Kakovost infrastrukture, tako cestne kot železniške pa tudi ostale je zelo slaba in o okolju, v katerem so izpadi elektrike še vedno na dnevnem redu, ne moremo govoriti kot o resnem konkurenčnem okolju. Za Kosovo bo predvsem ključno, kaj bo naredilo z ogromnim številom mladega prebivalstva, kar pomeni, da bo za Kosovo ključ do uspeha izbrati in vzpostaviti učinkovit izobraževalni sistem, ki ga trenutno še ni na vidiku. Trenutno smo priča nekakšni inflaciji visoko šolskih zavodov, ki delujejo brez prave regulative in pregleda oziroma povezanosti. S podobnim stanjem kot Kosovo, se je v 70. letih soočala Irska. Ta se je, tako sedaj kažejo raziskave, takrat zavestno odločila za razvoj in izobraževanje delovnega prebivalstva, ki je bil takrat izrazito pod pragom. Seveda pa delovanje na tem področju ne prinese sadov skozi noč, temveč skozi leta, kar se moramo zavedati tudi v primeru Kosova.

5. Kosovski trgovinski primankljaj se je v zadnjih letih zaradi povečane domače porabe in javnih investicij, ki so povečevali uvoz, vztrajno višal. Razmerje izvoz-uvoz je v letu 2008 znašal 10.8 %. Katere so po vašem mnenju morebitne rešitve, ki bi vodile k krepitvi izvoza?

Kosovo mora razvijati predvsem področja, ki jih ima na voljo. Vsekakor je dejstvo, da ima na voljo veliko poceni in mlade delovne sile, ki bi lahko pritegnilo na Kosovo tudi določeno proizvodnjo, kar je ključ do izboljšanja trgovinske bilance. Če govorimo o sektorjih bi izpostavil predvsem veliko zalogo nekaterih surovin, predvsem lignita in s tem povezan potencial za razvoj energetskega sektorja. Vendar moramo pri tem vedeti, da je energetski sektor precej kapitalno intenziven sektor, kar pomeni visoke finančne investicije, na drugi strani pa ni zadosti delovno intenziven, kar pomeni, da nekega velikega zaposlovanje na račun tega ne gre pričakovati. Seveda bi tukaj omenil še nekatere infrastrukturne projekte, ki so oziroma bodo financirana z državnim denarjem.

6. Kako in kdaj bodo vidne prve pozitivne posledice članstva v Mednarodnem denarnem skladu in Svetovni banki? Kaj bo to pomenilo za državo in gospodarstvo?

Članstvo Kosova o katerem se je v medijh dosti razpravljalo in pričakovalo ne bo prineslo nekih drastičnih sprememb. Seveda je dobro, da so postali člani, s čimer bodo lahko pridobili nekaj dodatnih finančnih sredstev, vendar pa je samo članstvo v Mednarodnem denarnem skladu in Svetovni banki premalo. Seveda bi bil potreben še vstop v Združene narode in nekatere druge institucije.

7 SOCIALNO OKOLJE

7.1 Analiza kupne moči gospodinjestev

7.1.1 Na splošno o populaciji

Populacija Kosova je bila leta 2009 ocenjena na nekaj več kot 2.1 milijona prebivalcev. Letna stopnja natalitete dosega 1.4 odstotke in je v primerjavi s sosednjimi državami v regiji precej višja¹. Kosovo je država z najmlajšo populacijo v Evropi, saj je več kot polovica prebivalstva mlajše od 25 let, približno 70 odstotkov pa je mlajših od 35 let (glej Tabelo 7.1). Večina prebivalstva živi v ruralnem področju, 35 odstotkov pa jih prebiva v mestih. Populacija kosovskih Albancev se je med leti 1921-2003 povečala za 460 odstotkov. Če bi se rast prebivalstva nadaljevala tudi v prihodnosti s tako stopnjo bi do leta 2050 dosegla populacijo 4.5 milijonov, vendar se to verjetno ne bo zgodilo, saj je že leta 1990 stopnja rodnosti (ženske so imele v povprečju štiri otroke) dosegla svoj vrh, vendar je se je do danes prepolovila in znaša dva otroka na žensko. Poleg tega, je za Kosovo značilna tudi visoka stopnja imigracije, ki je leta 1990 še ni bilo. Večji del kosovskega prebivalstva živi v ruralnem področju (35 % jih živi v mestih)². Stopnja pismenosti odraslih je precej visoka in je znašala leta 2003 93 odstotkov (Statistical Office of Kosovo 2008a, 13).

¹ Prebivalstvo Albanije in Makedonije raste po stopnji 0.2 odstotke.

² Zadnji popis prebivalstva je potekal leta 1981. Leta 2006 in 2008 sta bili v okviru Urada za popis prebivalstva izvedli pilotni študij, katerih namen je bil preizkus instrumentov za popis prebivalstva. Celotno štetje prebivalstva je načrtovano v letu 2011.

Tabela 7.1: Splošni podatki o populaciji

Celotna populacija	2.13 milijona
Albanci	92 %
Ostali	8 %
Gostota prebivalstva	197 oseb na km ²
Populacija po starostnih skupinah	
0 - 14 let	33 %
15- 64 let	61 %
nad 65 let	6 %
Povprečna življenjska doba	69 let
Povprečna življenjska doba: ženske	71 let
Povprečna življenjska doba: moški	67 let

Vir: Statistical Office of Kosovo (2008a).

7.1.2 *Odhodki gospodinjstev*

Kupna moč gospodinjstva je v letu 2007 znašala 5700 evrov (glej Tabela 7.2). V mestnih gospodinjstvih je bila kupna moč nekoliko višja in sicer 6.144 evrov, medtem ko je bila potrošnja v podeželskih gospodinjstvih nižja: 5.436 evrov. Glede na podatke Urada za statistiko Kosova se je kupna moč v opazovanem obdobju povečala v gospodinjstvih z višjo izobrazbo:

- Potrošnja gospodinjstva z osnovno ali nižjo izobrazbo znaša 5.380 evrov.
- Potrošnja gospodinjstva z višjo izobrazbo znaša 5.718 evrov.
- Potrošnja gospodinjstva z visoko izobrazbo znaša 7.472 evrov.

Struktura potrošnje povprečnega gospodinjstva na Kosovu se po ugotovitvah Urada za statistiko počasi spreminja. Čedalje večji del potrošnje, ki je osnovno temeljila na hrani, se namenja za stroške stanovanj, oblačila, obutev in prevoz. Ta proces transformacije je še posebej opazen v mestnih gospodinjstvih in tistih z višjo izobrazbo, ki namenjajo čedalje večji in višji del svojih izdatkov tudi za komunikacijo, izobraževanje, rekreacijo, hotele in restavracije (Statistical Office of Kosovo 2008a, 15).

Tabela 7.2: Celotna privatna poraba v gospodinjstvih na Kosovu od 2003 do 2007

Leto	V milijonih EUR	Poraba na gospodinjstvo v EUR	Poraba na osebo v EUR
2003	1.493	5400	840
2004	1.529	5600	910
2005	1.549	5900	950
2006	1.429	5700	980
2007	1.413	5700	980

VIR: Statistics of Living Standards (2008a).

Največji del proračunskih odhodkov gospodinjstev je še vedno namenjen porabi za prehrano in je leta 2007 predstavljal 40 odstotkov celotne porabe, kar znaša 2.280 evrov (glej Tabela 7.3). Izdatek za hrano se je iz 47 odstotkov v letu 2003 znižal na 40 odstotkov. Manjši je del proračuna, ki je namenjen za hrano, večja je po drugi strani stopnja blaginje. Za primerjavo: del proračuna porabljenega za hrano je leta 1999 v EU znašal med 10 in 19 odstotki. Domača proizvodnja hrane je v letu 2007 pokrila le 8 odstotkov celotne porabe hrane. Izdatki za stanovanje predstavljajo drugi največji izdatek v proračunu gospodinjstva (32 %). Ta skupaj s hrano predstavlja več kot dve tretjini ali 72 odstotkov celotnega družinskega proračuna (Statistical Office of Kosovo 2007c, 18).

Tabela 7.3: Skupna poraba po letih za posametne segmente

Poraba	2003	2004	2005	2006	2007
Hrana (v EUR)	2484	2320	2274	2222	2282
Hrana (v %)	48	43	40	39	40
Stroški stanovanja (v EUR)	1536	1806	1834	1779	1833
Stroški stanovanja (v %)	29	32	31	31	32
Alkohol in tobak (v EUR)	178	176	229	220	206
Alkohol in tobak (v %)	3	3	4	4	4
Zdravje (v EUR)	79	122	133	119	145
Zdravje (v %)	1	2	2	2	3

Poraba	2003	2004	2005	2006	2007
Obleke in obutev (v EUR)	257	307	337	317	296
Obleke in obutev (v %)	5	6	6	6	5
Prevoz (v EUR)	223	274	353	327	285
Prevoz (v %)	4	5	6	6	5
Pohištvo (v EUR)	211	128	237	219	210
Pohištvo (v %)	4	3	4	4	4
Komunikacije (v EUR)	69	91	123	129	111
Komunikacije (v %)	1	2	2	2	2
Rekreacija (v EUR)	62	77	70	74	69
Rekreacija (v %)	1	1	1	1	1
Izobraževanje (v EUR)	37	82	42	45	36
Izobraževanje (v %)	1	1	1	1	1
Hoteli in restavracije (v EUR)	53	64	70	113	103
Hoteli in restavracije (v %)	1	1	1	2	2
Ostalo (v EUR)	91	116	162	157	145
Ostalo (v %)	2	2	3	3	3
Skupaj (v EUR)	5281	5563	5863	5721	5721

VIR: Statistical Office of Kosovo (2007c).

7.1.3 Prihodki gospodinjstev

Dohodki oziroma plače iz javnega sektorja predstavljajo glavni vir prihodkov tretjini gospodinjstev na Kosovu. Drugi najpomembnejši vir prihodkov so plače privatnega sektorja in denarna nakazila iz tujine (glej Tabela 7.4). Skoraj eno od desetih gospodinjstev se preživlja samo z nakazili iz tujine. Največ gospodinjstev ima mešane prihodke (Statistical Office of Kosovo 2007c, 19).

Tabela 7.4: Vir glavnih prihodkov gospodinjstev na Kosovu, v odstotkih gospodinjstev

Vir prihodkov	2006 (v %)	2007 (v %)
Plače javnega sektorja	31	27
Plače iz privatnega sektorja	16	21
Družinska obrt	12	8
Nakazila iz tujine	10	11
Pokojnine	7	8
Kmetijstvo	6	7
Socialna pomoč	6	6
Ostalo	1	2

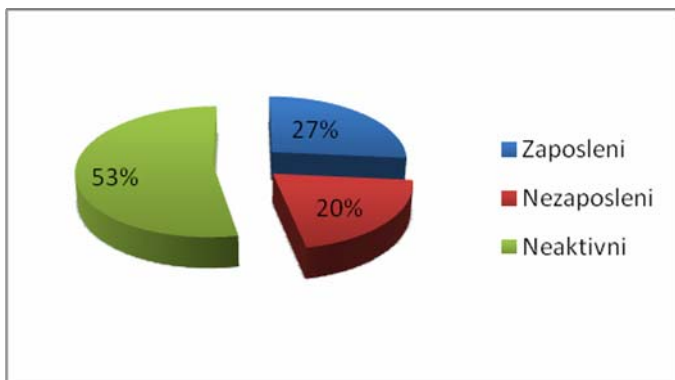
Vir: Statistical Office of Kosovo (2007c).

7.2 Analiza trga delovne sile

7.2.1 Na splošno o trgu delovne sile

Starostna struktura je prvi pomemben indikator trga delovne sile. Velikost delovne populacije (vsi med 15 in 64 let) določa potencial delovne sile. Kosovska delovna populacija je razmeroma majhna in predstavlja 64.2 odstotkov celotne populacije. Ta razlog gre pripisati dejstvu, da je kosovska populacija mlada, saj skoraj tretjino prebivalstva tvorijo osebe pod 15 let in 7 odstotkov nad 65 let. Zaradi tega dejstva ima struktura prebivalstva obliko piramide. Druga skupina pomembnih indikatorjev se nanaša na dejansko aktivnost populacije z razlikovanjem na: zaposlene, nezaposlene in neaktivne. Neaktivni predstavljajo glavno skupino v tej populaciji (glej Graf 7.1.). To lahko pripišemo dejstvu, da po definiciji sem spadajo vse mlajše osebe pod 15 let. Veliko mladih je še vedno v procesu izobraževanja, medtem ko na drugi stran določena skupina že zapusti delovni trg še preden doseže starostno mejo upokojevanja. Prav tako veliko žensk ostaja doma kot gospodinje, medtem ko določena skupina tako moških kot žensk ne išče dela, ker meni, da za njih ne obstajajo delovna mesta (Statistical Office of Kosovo 2008b, 11-12).

Graf 7.1: Delovna sila in zaposleni, od 15 do 64 let (v %)

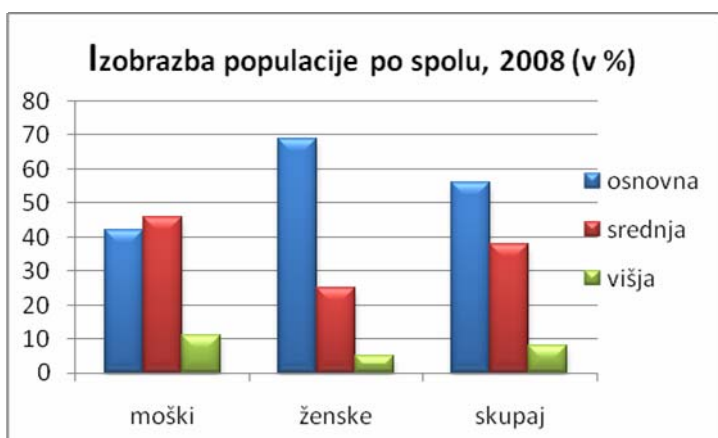

Vir: Statistical Office of Kosovo (2008b).

7.2.2 Zaposleni

Medtem ko delovna populacija od 15 do 64 let kaže na potencial delovne sile (zaposleni in nezaposleni), pa izobrazba delovne populacija kaže na kvaliteto celotnega potenciala delovne sile (glej Graf 7.2.). V letu 2008 je med vsemi osebami na Kosovu nad 15 let več kot 42 odstotkov moških in približno 69 odstotkov žensk ni zaključilo srednje šole (Statistical Office of Kosovo 2008b, 16).

Graf 7.2: Izobrazba populacije po spolu, 2008 (v %)

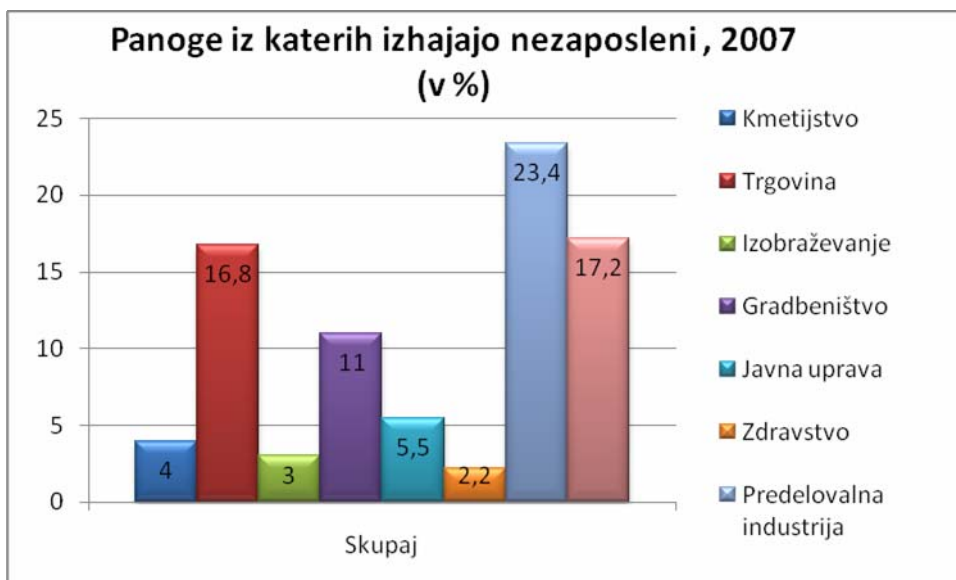
Vir: Statistical Office of Kosovo (2008b).

Povprečne mesečne plače na Kosovu so precej nizke, kar vpliva tudi na nižji življenjski standard, vendar pa se te postopoma iz leto v leto dviguje. Najvišje plače prejemajo zaposleni v okoljevarstvenih dejavnostih (v povprečju 221 evrov neto) in na področju

zagotavljanja javnega reda in miru (v povprečju 219 evrov neto). Najnižje plače prejemajo zaposleni v zdravstvu (164 evrov neto), podjetništvu (189 evrov neto) in v izobraževanju (191 evrov neto). Letno povprečje plač je v letu 2007 znašalo 199 evrov neto. Povprečna plača v zasebnem sektorju je znašala v letu 2007 211 evrov neto, medtem ko je ta v javnem sektorju znašala okoli 190 evrov. Davki na plače na Kosovu niso visoki in v povprečju znašajo 5 odstotkov na bruto plačo. Obvezen je prispevek za pokojninsko zavarovanje, ki ga prispeva tako delodajalec kot delojemalec v višini 5 odstotkov od bruto plače (Statistical Office of Kosovo 2008b, 15-16).

Distribucija zaposlenih oseb po panogah kaže na strukturo gospodarstva in njene spremembe skozi čas, saj lahko prerazporeditve označuje rast ali upad zaposlitvenih možnosti. V letu 2007 je bilo kmetijstvo gospodarska dejavnost, ki je zaposlovala največ oseb, in sicer kar 16.9 odstotkov vseh moških (glej Graf 7.3.). Sledila je trgovina z 14.6 odstotki, izobraževalni sektor (12.1 %), gradbeništvo (10.4 %) in administracija (9.6 %). Na drugi strani je največ žensk zaposlenih na področju izobraževanja (20.2 %), sledi kmetijstvo (19.3 %) in zdravstvo (16.5 %). Panoge, kot so finance in zavarovalništvo in trgovina z nepremičninami, zaposluje zanemarljiv odstotek ljudi, kar nakazuje, da so ta področja, ki so še vedno v močnem zaostanku v razvoju za razvitimi storitveno orientiranimi gospodarstvi (Statistical Office of Kosovo 2008b, 19).

Graf 7.3: Zaposlenost po panogah, 2007 (v %)

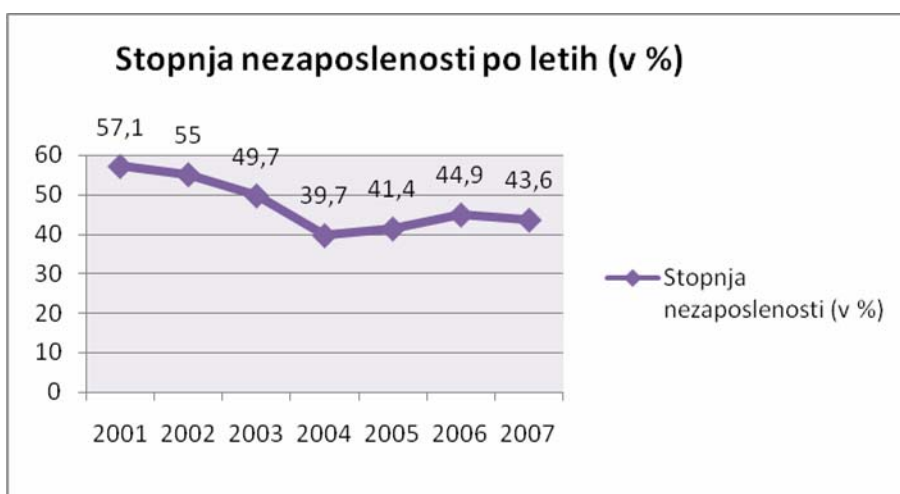

Vir: Statistical Office of Kosovo (2008b).

7.2.3 Nezaposleni

Nezaposlenost je iz leta v leto počasi upadala, medtem ko je v zadnjih dveh letih počasi spet začela naraščati (glej Graf 7.4). Leta 2001 in 2002 (samooskrbno) kmetijstvo in proizvodnja za lastne potrebe še nista bile vključene v zaposlenost, medtem ko so leta 2003 začeli te aktivnosti šteti za zaposlenost, v kolikor je oseba opravljala te dejavnosti več kot 15 ur na teden. V letu 2008 je stopnja nezaposlenosti znašala 43,6 odstotkov.

Graf 7.4: Stopnja nezaposlenosti po letih (v %)

Vir: Statistical Office of Kosovo (2008b).

Trajanje nezaposlenosti je po definiciji čas od kar smo izgubili službo ali začeli iskati novo službo. 85 odstotkov vseh nezaposlenih oseb brez službe že več kot 1 leto (glej Graf 7.5.). Pojav dolgoročne nezaposlenosti, ki je opredeljena kot nezaposlenost, ki traja več kot 1 leto, kaže na slabe zaposlitvene možnosti na Kosovu. Glavni ponudnik novih delovnih mest je zasebni sektor, ki je leta 2007 predstavljal približno 70 odstotkov razpisanih delovnih mest (Statistical Office of Kosovo 2008b, 26).

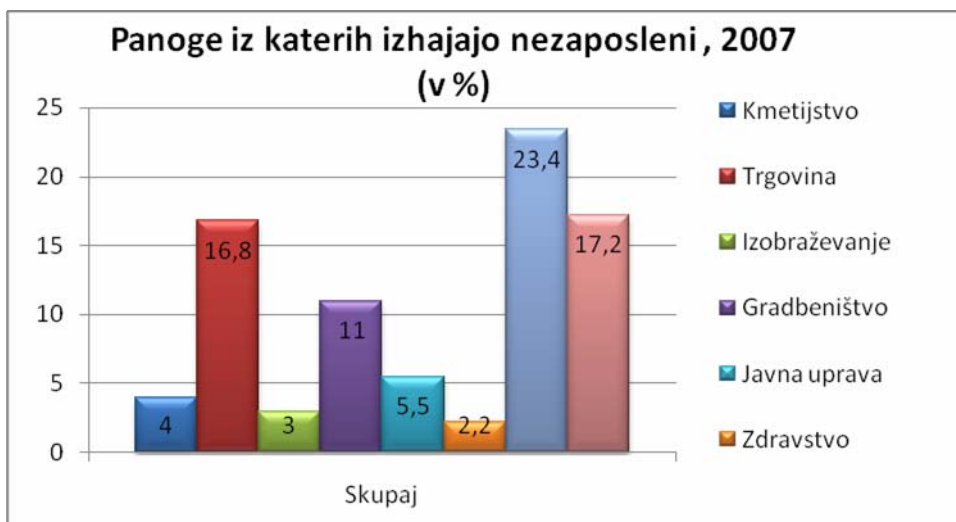
Graf 7.5: Dolžina brezposelnosti (v % brezposelnih)

Vir: Labour Market Statistics (2008b).

Razporeditev nezaposlenosti po gospodarski aktivnosti zadnje službe nam lahko pokaže relativno stopnjo do katere posamezni sektorji gospodarstva prispevajo k nezaposlenosti. V letu 2007 je največji delež nezaposlenih (23.4 %) izhajal iz predelovalne industrije (glej Graf 7.6). Proizvodnji sledi trgovina s 17.2 odstotki in gradbeništvo z 11 odstotki. Razumljivo je bil majhen delež nezaposlenih iz kmetijstva kot drugega največjega dela gospodarstva Kosova po številu zaposlenih, saj je večina zaposlenih v tej panogi samozaposlenih ali neplačani člani družine. Seveda je v tej panogi posledično tudi tveganje izgube službe zelo nizko (Statistical Office of Kosovo 2008b, 30).

Graf 7.6: Panoge iz katerih izhajajo nezaposleni, 2007 (v %)

Vir: Statistical Office of Kosovo (2008b).

8 TEHNOLOŠKO OKOLJE

8.1 Pomen tehnologije za gospodarstvo

Danes tehnologija postaja pomemben dejavnik v ekonomski analizi. Celovit pristop in raziskave medsebojnih vplivov tehnoloških, ekonomskih in družbenih sprememb so omogočile boljše razumevanje zveze med tehnologijo in ekonomsko rastjo. Vlaganje v razvoj in raziskave ter tehnološki napredek igrajo glavno vlogo pri gospodarski rasti. Poslovni svet je ena glavnih institucij preko katere nove oblike znanosti prihajajo do končnih uporabnikov. Danes živimo v družbi znanja za katero je značilna uporaba znanja in prenos informacij. Znanje postaja osnovni vir tako za posameznika kot za družbo, glavni izziv pa, kako znanje organizirati in ga izkoristiti. Razvoj tehnologije vpliva na poslovni svet preko povečanja produktivnosti, povečanja pomena raziskav in razvoja, drugačnih zahtev po znanju na delovne mestu, sprememb v vodenju organizacij in večjih potreb po finančnih sredstvih (Jaklič 1999, 13-18).

8.2 Pregled informacijsko-tehnološkega sektorja na Kosovu

Celotni sektor informacijskih tehnologij (IT) ima po grobi oceni USAID letne prihodke med 35 in 50 milijoni evrov in beleži letno stopnjo rasti med 20 in 25 odstotki. V sektorju je manj kot 100 podjetij, med katerimi jih le nekaj izpolnjujejo mednarodne standarde. Manj kot osem podjetij ima več kot 20 zaposlenih, 30 podjetij ima več kot pet zaposlenih, preostala podjetja pa zaposlujejo po enega ali dva zaposlena. Celotni sektor zaposlujejo med 400 in 600 zaposlenih. IT podjetja na Kosovu skoraj nimajo svojih lastnih inovativnih rešitev, ki bi jih prodajala na domačem ali tujem trgu. Plače zaposlenih so podobne kot v ostalih državah regije. Mlajši tehniki zaslužijo okoli 300 do 500 evrov, starejši pa med 550 in 850 evri. IT sektor na Kosovu ima trenutno še vedno majhen gospodarski potencial. Glavne težave so predvsem majhno povpraševanje, pomanjkanje inovacij in tekmovanja. Sektor se tudi sooča s pomanjkanjem primerno izobražene delovne sile. Potencial IT sektorja obstaja tudi v združevanju s komunikacijskim sektorjem (USAID 2007, 10-14).

Na Kosovu so trenutno prisotni trije glavni ponudniki internetnih storitev z licencami: Ipko, Kujtesa in Ptk. Dostop do širokopasovnega interneta ima približno 17 odstotkov populacije, medtem ko je povprečje v EU 52 odstotkov. V Makedoniji ima do široko pasovnega interneta dostop okoli 19 odstotkov, v Albaniji pa 6 odstotkov prebivalstva. Vsi trije glavni operaterji imajo večino naročnikov med poslovnimi subjekti. Cena za mesečni dostop znaša med 8 in 45 evri na mesec. Dostop do mobilnega telefona ima od 35 do 40 odstotkov populacije. Po vstopu IPKO na trg mobilne telefonije so se cene precej znižale, število uporabnikov pa se povešalo na 800 tisoč. 97 odstotkov mobilnih telefon je pred plačniških (USAID 2007, 8).

8.3 Tehnološki center Genesis

Tehnološki center Genesis želi zagotoviti skozi izobraževanje na področju elektronike, novimi tehnološkimi raziskavami in inkubacijo tehnoloških podjetij gospodarski razvoj. Tehnološki center sestavlja tehnološki inštitut, raziskovalni center, inkubator in podiplomski študij. Deluje na treh medseboj povezljivih področjih: izobraževanje kadrov, razvoj produktov in prenos znanj v podjetja. Namen centra je z lastnimi sredstvi na podlagi pridobljenega znanja razvijati nove ideje v produkte s tržnim potencialom. Na podlagi perspektivnosti nove ideje se bo v nadaljnjih fazah pripravil poslovni model in s pomočjo centra poiskal tvegani kapital. Novo ustanovljeno podjetje bo postalo del inkubatorja, lastništvo pa bo razdeljeno med člane podjetniškega tima, Tehnološkega centra in vlagatelje tveganega kapitala (Genesis Technology Center).

9 INTERVJU S PODJETNIKOM¹

1. Zakaj ste se odločili za vstop na tuj trg?

Razloga za vstop na tuj trg sta predvsem dva: panoga v kateri poslujemo je v Sloveniji že precej zasičena, po drugi strani pa smo iskali nove poslovne priložnosti.

2. V kateri panogi deluje vaše podjetje na Kosovu? Kje? Koliko časa?

Naše podjetje ima sedež v glavnem mestu Kosova v Prištini. Poslujemo sicer po celotnem Kosovu, tudi v mestih Prizren in Peč, vendar smo predvsem osredotočeni na glavno mesto. Na Kosovu delujemo že dve leti in sicer v panogi samopostrežnih avtomatov.

3. Kakšne so razmere v panogi glede na konkurenco, kakovost storitev, povpraševanje itd.?

Konkurenca je zaenkrat še zelo nerazvita, kar je nedvomno voda na naš mlin, v kolikor pa ta obstaja je predvsem lokalna. Naše poslovne aktivnosti temeljijo na kakovosti, saj imamo konec koncev opraviti z živili, ki jih moramo hraniti v skladu z higienskimi standardi. Pri povpraševanju opazamo, da le-to vse skozi raste. Nedvomno se poznajo tudi na Kosovu spremembe v načinu in tempu življenja, saj imajo ljudje vse manj časa, zaradi česar več posegajo po pregrizkih in napitkih, tako da je naša ponudba med porabniki zelo dobro sprejeta.

4. Zakaj ste se odločili vstopiti ravno na kosovski trg?

Razlogi za vstop na kosovski trg so predvsem pragmatične narave. Kosovski trg je privlačen zaradi svoje relativne bližine (pot z avtom do Prištine traja slabih 9 ur). Kot sem tudi že omenil, konkurenca v naši panogi še ni razvita, kar je bil konkreten razlog v prid omenjenemu trgu. Prav tako lahko k razlogom prištejemo tudi dejstvo, da starejša generacija govori srbsko, mlajša pa odlično angleško, tako da nimamo nobenih problemov s komunikacijo. Skratka, kosovski trg je nedvomno najbližji »virgin« market.

¹ Podjetnik želi ostati neimenovan.

5. Ste že navzoči na katerem od drugih balkanskih trgov? Lahko ocenite razliko?

Na drugih balkanskih trgih nismo navzoči.

6. Na kakšen način ste vstopili na trg? Ste začeli z izvozom, ste našli zastopnika?

Na trg smo vstopili tako, da smo ustanovili podjetje, se pravi lokalni d.o.o., katerega lastniki in zakoniti zastopniki smo.

7. Ste se pred vstopom na trg pozanimali kaj o trgu? Ste naredili načrt ali je bilo to bolj intuitivno? Vam je bila v pomoč katera od slovenskih agencij za pospeševanje internacionalizacije?

Na institucije se nismo obračali, saj smo na Kosovu že imeli slovenskega partnerja, ki tam že dalj časa posluje in odlično pozna trg. Seveda nam je bil v veliko pomoč tudi z informacijami in nasveti. Smo pa naredili interno raziskavo trga, ki je bila usmerjena predvsem na stanje v panogi, kakovost ponudbe, stanje v konkurenci in na podlagi katere smo se dokončno odločili za vstop.

8. Kosovo je znano po slabih razmerah za delovanje podjetij. Varnost je še pod vprašajem, organiziran kriminal, slabo delovanje sodstva itd. Ste se teh rizikov zavedali in ali so vas ta dejstva kaj odbijala od vstopa na trg?

Rizikov smo se vsekakor zavedali, vendar smo jih vzeli v zakup. Priložnosti, ki jih trg ponuja, so namreč prevladale nad morebitnimi riziki in nevarnostmi. Pri tem bi tudi omenil, da smo se z njimi že srečali. Vsekakor je to popolnoma drug svet, kjer poslovanje poteka po drugačnih zakonitostih kot v Sloveniji, zato se je treba temu enostavno prilagoditi, saj druge možnosti nimamo.

9. Ste pri samem vstopanju na trg soočali s kakšni težavami? Katerimi?

Ne. Pri vstopanju na trg oziroma registraciji podjetja ali najemu poslovnih prostorov nismo imeli prav nikakršnih težav. Ravno nasprotno, kot Slovenci smo bili na Kosovu

izjemno dobro sprejeti, kar je posledica dobrih političnih odnosov med državama, ki segajo še iz časa Jugoslavije.

10. Vsako podjetje se sooča z birokracijo? Kakšne so vaše izkušnje na Kosovu?

Glede birokracije bi rekel, da je kaj več kot v Sloveniji ni. Dobra plat njihovih zakonov je ta, da je njihova zakonodaja popolnoma nova, pri čemer pa niso odkrivali »nobene tople vode«, saj so zakone enostavno prepisali od zahodnih držav. Davčni sistem je enostaven, z nizkimi davčnimi stopnjami itd.

11. So slovenska podjetja na Kosovu dobro sprejeta? Ste imeli kakšne probleme z tujim lastništvom?

Nikakor ne. S tem imamo samo pozitivne izkušnje. Kot sem že omenil, smo na Kosovu Slovenci zelo dobro sprejeti in so nam povsod odprta vrata.

12. Kupna moč je nizka, brezposelnost zelo visoka, tretjina prebivalstva je odvisna od tujih prejemkov. Kaj to pomeni za povpraševanje?

Zagotovo je kupna moč zelo nizka, vendar pa to dejstvo na nas nekega velika vpliva k sreči nima, saj delujemo v zelo specifični panogi. Sicer pa si za sodelovanje izbiramo posebne stranke, kot so banke ali proizvodni sektor in ker smo edini na trgu, je potencialnih strank dovolj.

13. Ste imeli veliko problemov z iskanjem delavcev zahtevanega profila? Kje ste jih našli? Kakšna je delovna zakonodaja?

V podjetju imamo šest zaposlenih. Pri iskanju samih delavcev smo imeli nemalo težav. Kljub temu, da je izjemno veliko različnega kadra in visoka brezposelnost, je resne sodelavce težko najti. Skozi čas se namreč pokaže, da te le niso tako kvalitetni, kot so se na začetku predstavijo. Po drugi strani je delovna zakonodaja za delodajalca zelo ugodna. Odlikuje jo velika fleksibilnost in nizka davčna obremenjenost. Delavce smo iskali preko razpisov v lokalnih časopisih.

14. Kakšna je delovna mentaliteta? Se držijo dogovorov, so točni, delavni?

Delovna mentaliteta je zelo slaba in na nizki ravni. Čeprav so Kosovarji, predvsem starejša generacija, ki je oziroma še dela v tujini, znani kot izjemno marljivi delavci, pa za mlajšo generacijo to nikakor ne velja. Vsi veliko govorijo, ko pa je potrebno kaj narediti, pa ostane samo pri besedah.

15. S kakšnimi konkretnimi problemi se srečujete pri poslovanju na Kosovu?

Ker poslujemo z izbranimi strankami z neplačili nimamo težav. Prav tako tudi nismo zaenkrat še v nobenih pravnih sporih. Predvsem je težko podpisat pogodbe. Imamo pa kar velik problem z lokalno davčno upravo, s katero se že eno leto pregovarjamo za vrnitev predplačila DDV-ja. Gre za visok znesek, zato ne vemo, kako se bomo odločali v prihodnosti. Ne izključujemo možnosti sodne poti.

16. Kako je aktualna gospodarska kriza vplivala na poslovanje podjetja?

Ker smo prisotni šele kratek čas (op. dve leti) je težko oceniti ali je gospodarska kriza močno vplivala na podjetja. Seveda je prišlo do rezanja stroškov, vendar mi v vsem tem času beležimo zadovoljivo rast prihodkov.

17. Kako je na Kosovu z registracijo podjetja? Koliko časa vzame in koliko stane?

Registracija podjetja poteka zelo hitro in brez nepotrebnih birokratskih zapletov. Za ustanovitev smo potrebovali približno en teden, stroškovno pa tudi ni obremenilno. Poleg ustanovitvenega kapitala, smo za storitve odvetnika plačali še približno 100 evrov.

18. Kako je urejeno glede prenosa dobičkov oziroma njihove obdavčitve?

Obdavčitev je zelo stimulatívna. Davek na dobiček je 10 odstoten, lastnik pa si dobiček izplačila brez vsakih problemov.

19. Kako ocenjujete davčno zakonodajo (davek na dobiček 10 %, dohodnina od 5 do 10 %, DDV 16 %, davek na nepremičnine od 0,05 do 1 %)?

Poleg nizke stopnje davka na dobiček, so tudi davki na plače izjemno nizki. Obstajajo dohodninski razredi in če povem kar na našem primeru: povprečna plača, ki jo izplačamo znaša okoli 300 evrov in pri 10 do 12 odstotni davčni stopnji za davek odvedemo okoli 35 evrov, kar je zelo malo. Prav tako so zelo nizke tudi najemnine poslovnih prostorov. Npr. za 200 m² plačujemo približno 600 evrov na mesec, kar je 3 evre na kvadratni meter. Poslovne prostore pa imamo v popolnoma novi poslovni stavbi v središču Prištine.

20. Ste imeli težave s iskanjem poslovnih prostorov?

Ne, prav nikakršnih. Ponudba je namreč zelo velika in z iskanjem ni problema. Novih gradenj je izjemno veliko, tako da je prostora več kot dovolj.

21. Je Kosovo res tako neurejen trg, kot se ga prikazuje?

To je težko vprašanje. Zagotovo je trg v primerjavi s slovenskim neurejen, vendar so pri tem opazne spremembe v smislu izboljševanja. V zadnjih dveh letih, kot opažam iz lastnih izkušenj, je bilo izjemno veliko narejeno na področju infrastrukture. Tuje finančne injekcije s strani EU in ZDA v višini več milijard evrov se nedvomno poznajo, tako da je napredek viden na vsakem koraku.

22. Kako poslujete? Kakšna je rast vaših prihodkov?

Naše podjetje ima na mesec od 15 do 20 tisoč evrov prometa na mesec, kar znaša več kot 200 tisoč na letni ravni. Strošek vstopa je bila predvsem investicija v osnova sredstva, tj. opremo, ki smo ga financirali lastniško in z kreditom, ki smo ga najeli pri tuji banki na Kosovu.

10 SKLEP

Konkurenčnost države je eden izmed osrednjih ciljev delovanja vsake države. Z ciljem, da države razvijejo svetovno konkurenčnost morajo vplivati na številne faktorje, kot so makroekonomske razmere, udeležba države v mednarodni trgovini, infrastruktura, znanost in tehnologija, človeški potencial, razvoj managementa, privabljanje tujih investicij itd. V diplomskem delu »*Analiza poslovnega okolja Republike Kosova*« sem s poglobljeno PEST analizo ocenjeval zgoraj našteje faktorje konkurenčnosti, ki imajo vpliv na gospodarski razvoj države v prihodnosti. Kosovo je zaradi neugodnega političnega razvoja v preteklosti, ki je neposredno vplivalo tudi na podjetja, v precej slabem gospodarskem stanju. Na to dejstvo kažejo tudi nekateri ekonomski statistični indikatorji: BDP per capita 1750 evrov, 42 odstotna nezaposlenost, 45 odstotna revščina, 10 odstotna pokritost izvoza z uvozom, delež denarnih transferjev predstavlja 22 odstotkov BDP. Ker je lastna proizvodnja zelo šibka, viri vlade oziroma države pa pri tem omejeni, mora Kosovo za lasten razvoj privabiti čimvečjo vrednost tujih neposrednih investicij, ki bo prinesla zadostna finančna sredstva za prestrukturiranje podjetij, vpeljale nove tehnologije, prinesla sveže menedžersko znanje in s tem posledično vplivale na večjo konkurenčnost proizvodov, krepitev domače proizvodnje in večji izvoz.

Investitorji se pri lociranju svojih sredstev odločajo racionalno in pri tem sledijo dvema postavkama: maksimizaciji donosnosti in minimizaciji tveganj. Država pri privabljanju investicij igra ključno vlogo, saj lahko s svojimi politikami vpliva na obe zgoraj postavljeni predpostavki. Država lahko privlačno okolje zagotavlja na več načinov, posredno in neposredno. Neposredno predvsem z finančnimi spodbudami (npr. subvencije obrestne mere, zavarovanje investicij, olajšave za investicije), davčnimi olajšavami (izvozne-uvozne olajšave, zmanjšan davek na dobiček, zmanjšanje socialnih prispevkov) in ostalimi nefinačnimi spodbudami, ki zvišujejo dobičkonost tujih družb (npr. nekomercialni najem poslovnih prostorov, komunalna opremljenost, preferenčno obravnavanje na trgu). Država mora seveda tudi posredno zagotoviti privlačno investicijsko okolje. Slednjega država spreminja precej težje in izboljševanje takšnega okolja pa je časovno zahtevnejše. Država mora tako zagotovi stabilno makro okolje na štirih medsebojno povezljivih področjih, ki sem jih preučeval v diplomskem delu: na

politično-pravnem področju mora zagotoviti učinkovito javno upravo, efektivno zakonodajo, neodvisno in sposobno sodstvo, eliminacijo korupcije, čimvečjo vpetost države v mednarodno okolje in minimizacijo nevarnosti izbruhov sovražnih dejavnosti (ta predpostavka še posebej velja za primer Kosova). Na makroekonomskem področju mora politika slediti šestim glavnim makroekonomskim ciljem: gospodarski rasti, vzdržni rasti cen, nizki stopnji nezaposlenosti, privabljanju tujih neposrednih investicij, vzdržni fiskalni politiki, uravnavanju menjalnega tečaja (v primeru Kosova ta naloga ne pride v poštev) in blažitvi zunanjih šokov. Širše socialno okolje mora biti za investitorje prav tako ugodno, kar pomeni zadostno in primerno izobrazbo delovne sile, aktivnost delovnega prebivalstva, čim višjo kupno moč in strukturo porabe, ki omogoča visoko povpraševanje. Tehnološko okolje (v diplomski nalogo sem se osredotočil na informacijsko-komunikacijske tehnologije) mora biti prav tako razvojno naravnano. Tehnološki napredek, vlaganja v raziskave in razvoj so namreč odločilni dejavniki gospodarske rasti, tehnološke spremembe pa imajo dandanes preko razvoja novih produktov in storitev ter novih proizvodnih metod čedalje večji vpliv na poslovni svet. V pričujočem diplomskem delu sem na podlagi PEST analize analiziral zgoraj omenjena področja, ki vplivajo na privlačnost širšega makro okolja za privabljanje tujih investicij in prišel do nekaterih ugotovitev, ki jih povzemam v spodnji tabeli:

Tabela 10.1: Ugotovitve PEST analize

PEST ANALIZA	Nevarnosti	Priložnosti
Pravno-politično okolje	<ul style="list-style-type: none"> - slabo delujoče sodstvo (vplivi politike, pristranskost, pomanjkanje sodnikov, veliki sodni zaostanki, slaba izobraženost kadra, šibko sodelovanje med policijo in tožilstvom) - neefektivna javna uprava (dovzetnost za politične vplive, vpliv politike na kadrovanje, centraliziranost) - boj proti korupciji (nejasne pristojnosti med dvema organoma, slabo 	<ul style="list-style-type: none"> - zaščita tujih investicij in možnost enakih pogojev delovanja na trgu je določena ustavno - sprejet Zakon o tujih investicijah (izenačuje tuje investicije z domačimi podjetij in jim podeljuje zaščito pred nekomercialnimi riziki) - nova zakonodaja, ki je usklajena z ekonomskimi standardi - skrb za varnost (prisotnost mednarodnih vojaških sil) - pobuda za sklenitev Sporazuma o

PEST ANALIZA	Nevarnosti	Priložnosti
	<p>sodelovanje med tožilstvom in policijo)</p> <ul style="list-style-type: none"> - slaba vpetost v mednarodne okolje (nepriznavanje velike večine držav, nepriznavanje vseh članic EU, nezmožnost vstopa v OZN, OSCE in nekatere druge organizacije, odprt sodni postopek pred Meddržavami sodiščem) 	<p>medsebojnem razvojnem sodelovanju med Republiko Slovenijo in Republiko Kosovo</p> <ul style="list-style-type: none"> - močna diplomatska in gospodarska navzočnost Republike Slovenije na Kosovu - članstvo v Mednarodnem denarnem skladu in Svetovni banki
Makroekonomsko okolje	<ul style="list-style-type: none"> - visok trgovinski primankljaj - visoka odvisnost od denarnih transferjev (21 % BDP-ja) - relativno visoka inflacija - višanje proračunskega primankljaja - velika odvisnost proračunski prihodkov od carinskih dajatev 	<ul style="list-style-type: none"> - nizki davki za podjetja - evro valuta (EUR) - zgledna gospodarska rast - postopno naraščanje izvoza - rast privatne porabe - rast privatnih in javnih investicij - nizka javna poraba - nizka zadolženost države
Socialno okolje	<ul style="list-style-type: none"> - izjemno visoka nezaposlenost - slaba struktura delovne sile (velik delež mladih prebivalcev pod 16 let) - velik delež neaktivnih prebivalcev - dolgotrajna brezposelnost - slaba izobrazba nezaposlenih - nizka kupna moč gospodinjstva - več kot polovica odhodkov gospodinjstva je namenjenih prehrani in stanovanju - velika odvisnost od denarnih nakazil iz tujine - odhodki za prehrano prednačijo, nizka potrošnja 	<ul style="list-style-type: none"> - poceni delovna sila (nizka povprečna plača) - širok nabor mlade delovne sile - izkušnje delovne sile iz proizvodnje, gradbeništva in trgovine - dobro znanje tujih jezikov - čedalji višji odstotek mladih vključenih v visokošolsko izobraževanje

PEST ANALIZA	Nevarnosti	Priložnosti
	preostalih dobrin	
Tehnološko okolje	<ul style="list-style-type: none"> - malo podjetij z malo zaposlenimi v IT - nizka stopnja inovacij in izvoza IT tehnologij - nedoseganje evropskega standarda v kvaliteti IT 	<ul style="list-style-type: none"> - razvoj podjetniških inkubatorjev in tehnoloških centrov - nizki stroški izobražene delovne sile - visoke investicije v telekomunikacijski panogi - vstop tujih investitorjev na področje IT in telekomunikacij - relativno visoka dostopnost do interneta napram sosednjim državam - čedalje višji vložki v raziskave in razvoj

Vir: lastna interpretacija.

Rezultati analize, ki sem jih strnil v zgornji tabeli, razkrivajo tako negativne kot tudi nekatere pozitivne lastnosti kosovskega makro okolja, zato uvodne hipoteze (*širše makro okolje Republike Kosova za podjetja predstavlja v tem trenutku še precej neprivlačno investicijsko lokacijo. Ocenjevani kazalci, kot so slabo delujoča javna uprava in sodstvo, korupcija, vprašljive varnostne razmere, visok trgovinski primankljaj, nizka stopnja kupne moči, nizka izobrazba delovne sile ter nizka stopnja razvitosti tehnološkega sektorja, kažejo, da se bodo investitorji soočali s številnimi riziki, ki bodo povečevali stroške in verjetnost neuspeha investicij*) ne morem v celoti zavrniti.

Zaenkrat na Kosovu obstajajo za investitorje še velika tveganja, ki zadevajo pravno-politično področje. Predvsem obstaja verjetnost, da se bodo srečali s korupcijo, da bodo pri večjih investicijah v poslovanje vmešali politični interesi ali se srečevali z neefektivno javno upravo. Prav tako jim v primeru ščitenja lastnega interesa sodstvo zaradi velikih sodnih zaostankov, slabega vodenja sodišč in kadrovske podhranjenosti ne bo v veliko korist. Slovenskim investitorjem bo sicer na tem področju v oporo nov in

modern Zakon o tujih investicijah, navzočnost slovenskih vojaških sil, politično korektni odnosi med državama in močna navzočnost slovenske politične in gospodarske diplomacije na Kosovu. Makroekonomsko okolje za investitorje ne kaže tako slabe slike kot politično-pravno področje, saj se vlada zaveda izrednega pomena TNI za razvoj države, zato je v zadnjem času storila velik napredek v privabljanju le-teh s pomočjo različnih neposrednih investicijskih spodbud: 10 odstotni davek na dobiček, 10 odstotna obremenjenost bruto plač, 16 odstotni davek na dobiček, izogibanje dvojni obdavčitvi, prenos izgub, davčne olajšave pri nakupu novih sredstev, enostavna registracija novih poslovnih družb, nična izvozna in 10 odstotna uvozna carinska stopnja, zaščita lastnine v skladu z evropskimi standardi itd. Pri tem bi omenil, da se na slednje spodbude v diplomski nalogi nisem osredotočil, saj le-te ne spadajo v širše makroekonomsko okolje. Socialno okolje za investitorja predstavlja tako nevarnosti kot priložnosti. Predvsem je v prid investitorju dobro znanje tujih jezikov, zelo mlada delovna sila, nizke povprečne plače, nizka davčna obremenjenost plač, po drugi strani pa se bo soočal s težavami pri iskanju visoko izobraženih delavcev, velikim deležem neaktivnega prebivalstva in nizko kupno močjo gospodinjstev, kar pomeni šibko povpraševanje po raznovrstnih storitvah in produktih, ki ne spadajo v življensko obvezna sredstva. Tehnološko področje z ozirom na informacijsko-komunikacijsko panogo kaže bolj slabo sliko. Ponudba in povpraševanja sta zelo nizki, celotna panoga IT zaposluje malo oseb, inovacij skoraj da ni. Razmere v panogi telekomunikacij so zaradi vstopa tujih investitorjev in posledično večjih vlaganj v infrastrukturo boljše, produkti pa tudi že dosegajo evropsko kakovost. ITK panoga ima glede na trenutno podhranjenost na Kosovo še številne priložnosti za rast in razvoj, vzporedno z rastjo podjetniškega sektorja kot glavnega odjemalca tovrstnih storitev.

11 LITERATURA

1. Ball, Don in Wendell McCulloch. 1999. *International business: The challenge of global competition*. Washington: The McGraw-Hill Companies.
2. CBK. 2008. *Annual report*. Dostopno prek: <http://www.bqk-kos.org/repository/docs/CBK%20Annual%20Report%202008.pdf> (2. marec 2010).
3. Commission of the European Communities. 2008. *Kosovo (under UNSCHR 1244/99) Progress Report*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/press_corner/key_documents/reports_nov_2008/kosovo_progress_report_en.pdf (18. januar 2010).
4. --- 2009. *Kosovo (under UNSCHR 1244/99) Progress Report*. Dostopno prek: http://www.delprn.ec.europa.eu/repository/docs/ks_rapport_2009_en.pdf (18. januar 2010).
5. Daniels, John in Lee H. Radebaugh. 1995. *International Business: Environments and Operations*. Washington: Addison-Wesley Publishing Company.
6. Državni zbor Republike Slovenije. 2010a. *Pobuda za sklenitev sporazuma med vlado Republike Slovenije in vlado Republike Kosova o razvojnem sodelovanju*. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&type=98&vt=41&mandate=1&o=190&unid=PZ|88C773A9555943E8C1257563003735A1&showdoc=1> (3. marec 2010).
7. --- 2010b. *Pobuda za sklenitev Sporazuma med Vlado Republike Slovenije in Vlado Republike Kosova o medsebojni pomoči pri carinskih zadevah*. Dostopno prek: <http://www.dzrs.si/index.php?id=101&mandate=1&unid=PZ|D96CF2377A730FD4C12576BA002FA344&showdoc=1> (3. marec 2010).
8. Dunning, John. 1998. *Multinationals, Technology and Competitiveness*. London: Unwin Hyman.
9. FIAS. 2007. *The Multi-donor Investment Climate Advisory Service of the World Bank group. Country Overview, UNMIK Kosovo*. Dostopno prek: [http://www.ifc.org/ifcext/fias.nsf/AttachmentsByTitle/RoughGuideICReform/\\$FILE/RoughGuideICReform.pdf](http://www.ifc.org/ifcext/fias.nsf/AttachmentsByTitle/RoughGuideICReform/$FILE/RoughGuideICReform.pdf) (13. januar 2010).
10. *Genesis Technology Center*. Dostopno prek: <http://www.zanafilla.net/index.html> (4. marec 2010).
11. Grizold, Anton. 2009. Intervju z avtorjem. Ljubljana, 15. marec.

12. Hollensen, Svend. 2004. *Global marketing*. Harlow: Prentice Hall.
13. Jaklič, Andreja in Marjan Svetličič. 2005. *Izhodna internacionalizacija in slovenske multinacionalke*. Ljubljana: FDV.
14. Jaklič, Marko. 1999. *Poslovno okolje podjetja*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta v Ljubljani.
15. Jepma, Catrinus. 1997. *Introduction to International Economics*. London: Open University of the Netherlands.
16. Laterner, Blaž. 2010. Slovenija strateško na zahodni Balkan. *Dnevnik*, 8 (3.marec).
17. International Civilian Office Kosovo. 2009. *International Steering Group for Kosovo*. Dostopno prek: <http://www.ico-kos.org/?id=3> (14. december 2009).
18. Mrak, Mojmir. 2010. Intervju z avtorjem. Ljubljana, 19. april.
19. OSCE. 2008. *Human Rights, Ethnic Relations and Democracy in Kosovo*. Dostopno prek: http://www.osce.org/documents/mik/2008/09/32879_en.pdf (6. januar 2010).
20. Podjetnik iz Ljubljane. 2010. Intervju z avtorjem. Ljubljana, 30. april.
21. Pučko, Danijel in Rudi Rozman. 1993. *Ekonomika poslovanja podjetja*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
22. Rajbar, Simon. 2007. Analiza gospodarstva na Kosovu. *Finance.si*, 17. marec. Dostopno prek: http://www.finance.si/199401/Prejeli_smo_Analiza_gospodarstva_na_Kosovu (4. februar 2010).
23. Sader, Frank. 2000. *Attracting Foreign Direct Investments Into Infrastructure: Why it is so difficult*. Washington: The International Finance Corporation and the World Bank.
24. Sadiku, Muhamet. 2008. *The Impact of Corruption on Kosovo's Economy*. Dostopno prek: <http://www.cipe.org/pdf/publications/fs/article1e35.pdf> (3. februar 2010).
25. Shala, Blerim. 2010. Na Kosovu se je čas ustavil. *Dnevnik*, 12 (17. februar).
26. *Sklep o priznanju neodvisnosti in suverenosti Kosova: Republika Slovenija priznava Kosovo kot neodvisno in suvereno državo*. Ur. l. RS 23/2008. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=85329> (14. december 2009).
27. Southeast European Times. 2007. *UN Security Council remains divided on Kosovo*. Dostopno prek:

- http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/newsbriefs/setimes/newsbriefs/2007/07/10/nb-02 (13. februar 2010).
28. Statistični urad Republike Slovenije. 2010. *Izvoz po državah, letno, Slovenija*. Dostopno prek: http://www.stat.si/pxweb/Database/Ekonomsko/24_zunanja_trgovina/24017_izvoz_uvo_z_bлага/24017_izvoz_uvoz_bлага.asp (15. februar 2010).
29. Statistical Office of Kosovo. 2008a. *Kosovo in figures*. Dostopno prek: http://www.ks-gov.net/ESK/eng/index.php?option=com_docman&task=cat_view&Itemid=8&gid=36 (3. november 2009)
30. --- 2008b. *Labour market Statistics*. Dostopno prek: http://www.ks-gov.net/ESK/eng/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=16&Itemid=8 (15. januar 2010).
31. --- 2007. *Statistics of living standards*. Dostopno prek: http://www.ks-gov.net/ESK/eng/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=17&Itemid=8 (14. januar 2010).
32. Svetličič, Marjan. 1996. *Svetovno podjetje*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
33. The Fund for Peace. 2010. *Country Profile: Kosovo*. Dostopno prek: http://www.fundforpeace.org/web/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=175 (12. december 2009).
34. Trtnik, Andreja. 1999. *Internacionalizacija slovenskih podjetij z neposrednimi naložbami v tujino*. Magistrsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
35. Tunheim, John. 2008. *An Agenda for Reform of Kosovo Justice System*. Dostopno prek: <http://www.unmikonline.org/pub/focuskos/feb05/focusklaw1.html> (28. december 2009).
36. UNCTAD. 1996. *Incentives and Foreign Direct Investment*. New York: United Nations Publication.
37. UN News centre. 2008. *UN World Court to give opinion on legality of Kosovo's independence*. Dostopno prek: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=28492&Cr=Kosovo&Cr1=> (2. december 2009).

38. UNDP. 2008. *Assessment Report on Access to Justice in Kosovo*. Dostopno prek: http://www.ks.undp.org/repository/docs/Eng_UNDP_Access_to_Justicereport.pdf (5. januar 2010).
39. UNMIK. Dostopno prek: <http://www.unmikonline.org/intro.htm> (31. januar 2010).
40. USAID. 2007. *Assessment of the Kosovo Information and Communications Technologies (ICT) Sector*. Dostopno prek: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADK675.pdf (29. december 2009).
41. --- 2008. *Kosovo Economic Performance Assessment*. Dostopno prek: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADL767.pdf (15. januar 2010).
42. *Who recognized Kosovo as an independent state*. 2010. Dostopno prek: <http://www.kosovothankyou.com/> (4. marec 2010).
43. *Zakon o ratifikaciji Večstranskega sporazuma med Evropsko skupnostjo in njenimi državami članicami, Republiko Albanijo, Republiko Bolgarijo, Bosno in Hercegovino, Republiko Črno Goro, Republiko Hrvaško, Republiko Islandijo, Nekdanjo jugoslovansko republiko Makedonijo, Kraljevino Norveško, Romunijo, Republiko Srbijo in začasno upravo Misije Združenih narodov na Kosovu o vzpostavitvi skupnega evropskega zračnega prostora*. Ur. l. RS 14/2007. Dostopno prek: <http://www.dz-rs.si/index.php?id=101&vt=6&sm=k&q=kosov&mandate=-1&unid=SZ|C12563A400338836C125738400343BD2> (4. december 2009).